

Wollman, Frank

Josef Dobrovský a jazykově literární obrození u Slovanů : (k dvoustému výročí narození slovanského patriarchy)

Sborník prací Filozofické fakulty brněnské univerzity. D, Řada literárněvědná. [1954], vol. 3, iss. D1, pp. [5]-40

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/108341>

Access Date: 01. 12. 2024

Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

FF

FRANK WOLLMAN

JOSEF DOBROVSKÝ A JAZYKOVĚ LITERÁRNÍ OBROZENÍ U SLOVANŮ

(K dvoustému výročí narození slovanského patriarchy)

I.

T. zv. obrození slovanských literatur je částí kulturně společenského procesu v období rozkladu feudalismu a nástupu kapitalismu. Tento proces je součástí evropského vývoje, ale má své zvláštní rysy. Specifické hospodářsko-politické podmínky a změny způsobují určitou vývojovou nerovnoměrnost u Slovanů, hlavně pokud se týče emancipace vykořisťovaných zemědělských mas. To, co je v střední Evropě — nejen u rakouských Slovanů — v době t. zv. josefinských reforem, především zrušení nevolnictví a uznání svobody víry aspoň v nejnnutnější míře, to přichází u východních Slovanů až v 60. letech 19. století. Také v tureckém státě je přechod z feudalismu do kapitalismu pozdější, ale i tu osvobozování Jihoslovanů z jařma tureckého děje se postupně se vznikem buržoasních národů. Nové výrobní síly se mocně uplatnily, ale staré výrobní poměry, vztahy mezi vykořisťovateli a nevolníky, se drží a ideologicky podírají.

Ale přesto se u všech Slovanů tak zvané obrození děje na podobném nebo stejném podkladě hospodářsko-politickém za nástupu buržoasie a kapitalismu. Podle Stalina proces likvidace feudalismu a rozvoje kapitalismu je zároveň procesem konstituování lidí v národy.¹

V t. zv. obrození slovanském jde vlastně o tvoření slovanských národů z národností, které jsou většinou ještě roztříštěné, nejednotné a nesvobodné; je to tedy v podstatě národní hnutí nového rázu. Stalinovy jazykovědné stati rozšířily ve světě a v masách poznatek o významu jazyka jako netřídního jevu pro trvání společenství národního, dále poznatek o významu spisovného jazyka pro vznik národa, národní kultury a psychiky. Zdůraznily a rozšířily poznatek o významu jazykové stavby a jejího zachycení v gramatické struktuře. Poukazem na příbuznost některých jazyků, zvláště jazyků slovanských, přispěl Stalin též k osvětlení t. zv. slovanského obrození. Neboť t. zv. slovanské obrození se v oblasti jazykově literární opíralo především o tuto příbuznost slovanských jazyků.

Z vědomí příbuznosti těchto jazyků vznikala zvláště představa celku slovanského podle původu, příbuznosti plemenné a odtud zejména vznikala ona idea slovanská. Působil při tom ovšem všechen souhrn specifických podmínek hospodářsko-politických, v tom přirozeně také a především třídních.

Především je si třeba učinit představu o Slovanech v době Dobrovského. Obraz Slovanstva podává Pavel Jos. Šafařík ve své *Geschichte der slawischen Sprache und Literatur nach allen Mundarten* z r. 1826.

Dělá to takto: všechny Slované dělí do dvou hlavních větví, do jihovýchodní a severozápadní. Je to v podstatě dělení Dobrovského. Jihovýchodní větev zahrnuje podle Šafaříka:

I. *Ruský kmen*. 1. Rusové; 32 miliony; 2. Rusňáci (Ruthéni, Malorusové) 3 miliony.

II. *Srbský kmen*. Do toho počítá Šafařík: 1. Bulhary (600 tisíc); 2. Srby, a to Srby v Uhrách (350 tisíc), Srby v Turecku (800 tisíc); 3. Bosňáky (350 tisíc); 4. Černogorce (60 tisíc); 5. Slavonce (v Uhrách 500 tisíc).

Dohromady obnáší t. zv. srbský kmen (spolu se 600 tisíci Bulharů) 3 miliony 40 tisíc, bez Bulharů tedy 2 miliony 800 tisíc.

III. *Charvátský kmen*. a) V rakouském Charvátsku a v západních Uhrách 700 tisíc, v Turecku 50 tisíc, dohromady Charvátů 750 tisíc.

VI. *Víndský (slovinský) kmen* („Windischer Stamm (Slowenzen)“, píše Šafařík německy) 800 tisíc.

Severozápadní hlavní větev zahrnuje podle Šafaříka:

I. *Český kmen*, a to 1. Čechy 2 ½ milionu, 2. Moravany 1 milion 200 tisíc.

II. *Slovenský kmen* 1 milion 800 tisíc.

III. *Polský kmen*, a to Poláky v král. polském 3 mil. 500 tisíc, v ruském gouvernementu 1 mil. 500 tisíc, v Haliči a rakouském Slezsku 3 mil., v Prusku 1 mil. 900 tisíc, v Krakově 100 tisíc, dohromady 10 milionů Poláků.

IV. *Srbsko-vendský kmen*. (Šafařík německy píše Sorben-Wendischer Stamm, dnes říkáme lužicko-srbský). Šafařík pozůstatek starých Sorabů odhaduje na 200 tisíc.

Dohromady všech Slovanů v Evropě a Asii napočítal Šafařík r. 1825: 55 milionů 270 tisíc. Dobrovský v kritice Šafaříkovy Geschichte nepokládá statistiku za přesnou. Nicméně není lepšího svědectví o Slovanech té doby. Rozdělení Slovanů ve dvě větve je v podstatě totéž, jaké nalzáme u Dobrovského v *Základech jazyka slovanského starého dialektu* (Institutiones linguae slavicae dialecti veteris, str. IV). Zde je ovšem jen hlavní schema, ke kterému dospěl Dobrovský na základě některých jazykových znaků.

Sub. A. (tedy větev jihovýchodní u Šafaříka) uvádí Dobrovský dialekt 1. ruský, 2. starý slovanský (slavica vetus), 3. illyrský neboli srbský, 4. charvátský, 5. slovinský neboli víndský v Kraňsku, Štýrsku a Korutanech. Sub B. (tedy větev severozápadní u Šafaříka) uvádí na prvním místě slovanský dialekt (Slovaica), 2. český, 3. srbský neboli vendský v Lužici horní, 4. srbský v Lužici dolní, 5. polský.

Dobrovský neuvádí tedy zvláště bulharský jazyk; teprve v recenzi Šafaříkových *Dějin slovanské řeči a literatury* uznal samostatnost bulharštiny vedle srbštiny, tedy veřejně až roku 1827, o něco dříve v soukromé korespondenci. Charvátský jazyk odděluje od srbského v tom pořadí samostatnosti jako slovinštinu nebo ruštinu. Slovenština má totéž pořadí samostatnosti proti češtině jako lužičtina nebo polština. Proto Dobrovskému vytýkal Jungmann a jeho škola, že podnítil rozkol spisovného jazyka na Slovensku, který počal Bernolákem. U Dobrovského se neprojevuje v jeho schématu nijak ukrajinština (maloruština nebo rusňáčtina, jak se tehdy také říkalo). Obraz slovanských národů a jazyků je u Šafaříka už podrobnější. Ale stejně nikde, ani u Šafaříka se neobjevuje běloruština; překvapuje nás u Šafaříka rozčlenění srbského kmene, kam zařazuje bulharštinu; ale charvátštině dává místo samostatné vedle srbského kmene spolu s bulharským v užší spojitosti. Překvapuje zejména to, že Moravané mají vedle Čechů totéž pořadí jako Bulhaři vedle Srbů, Bosňáků, Černohorců a Slavonců. U Dobrovského plynulo jeho dělení lužické srbštiny do dvou samostatných celků z jeho jazykových názorů, o kterých se zmíníme. Už však Šafařík provedl úpravu a zařadil obě nářečí lužická do jedné skupiny.

Obraz Slovanů a jejich jazyků, jak jej nalzáme v základním díle Dobrovského z jeho zralého věku a v mladistvém díle Šafaříkově, byl výtěžkem už půlstoletého bádání, na kterém měl právě Dobrovský hlavní podíl a jehož byl středem, tu uznávaným, tu doplňovaným i opravovaným. Ale právě tento obraz Slovanstva u před-

stavitelů dvou vědeckých generací obroděčských ukazuje nejen velikost a obtíž práce, která musila být vykonána, ale především i stav slovanských národů, pravou podstatu t. zv. obrození; obrození je u většiny slovanských národností nikoli obrozením hotových národností, nýbrž rozením, zrodem buržoasních národů z politicky nesvobodné a roztržštěné národnostní masy. Souhlasí to s tím, co jsme uvedli na počátku, t. j. se vznikem buržoasních národů za rozkladu feudální formace a vzniku formace kapitalistické.

Zde jsme hned u specifických podmínek procesu u Slovanů. Slované po rozdělení Polsky jsou kromě Rusů a části Poláků v t. zv. kongresovém království v porobě jiných národností, které ve svých státech ovšem prodělávají tentýž proces přechodu v buržoasní národy. Feudální stát polský padl v krizi feudalismu v druhé polovině 18. století; feudalismus ovšem nemohl být zachráněn reakcí t. zv. Svaté aliance po pádu Napoleonově, reakcí spojených vlád rakouské, ruské a pruské, které se rozdělily o polskou kořist.

V době, kdy politická roztržštěnost a ujařmenost Slovanů dosáhla nejvyšší míry, nikdo nevyjádřil jasněji slovanské citění té doby, než to učinil Dobrovský: „Ačkoli je Čech na Labi a Vltavě vzdálen od Rusa na Dněpru a na Volze mnoho set mil, oba je spojuje pouto jejich společného původu, který je ještě dnes po jejich oddělení před více než tisíci lety patrný z jejich jazyka.“² Dobrovského myšlenka i základní obrazy sídlišť slovanských na řekách byly také východiskem Kolárovým.

Díváme-li se s filologického hlediska na projevy t. zv. obrození u Slovanů, t. j. tvoření buržoasních národů slovanských, shledáváme u nich tyto stejné rysy: 1. úsilí o vytvoření nebo dotvoření spisovného jazyka národního, jeho normování, zachycení v gramatickém systému; 2. vytvoření literatury v tomto jazyce, která nazvazuje na t. zv. ústní slovesnost, lidovou slovesnost (folklor); 3. ve všech slovanských literaturách té doby projevuje se cit a vědomí příbuznosti jazykové a sounáležitosti kmenové (plemenné) a z toho se vyvíjející cit součinnosti, vzájemnosti.

Samozřejmě, že všechny tyto skutečnosti filologického rázu slouží procesu zrodu buržoasních národů slovanských, jsou jeho součástí, projevem i nástrojem; jsou už samy sebou dokladem, jak filologické zjevy jsou hluboce historické a že je dlužno řešit a hodnotit je především se stanoviska historicko-sociálního vývoje. S těchto posic je také dědictví Dobrovského nyní oceňováno. V tom především udělal počátek Zdeněk Nejedlý v úvodu k Dějinám národa českého (I. díl, 1949, str. 68 n.). Stalinovy stati zobecnily význam spisovného jazyka. V duchu Stalinově u nás zejména B. Havránek a F. Trávníček zdůraznili zakladatelský význam gramatika Dobrovského a odsoudili znevažování jeho geniální činnosti buržoasní vědou nepochopením a zastíráním jejího významu a odvozováním z cizích vlivů.³ To, co platí o významu gramatika Dobrovského pro české obrození jazykově literární, platí pro podobné obrození také u jiných Slovanů.

Už buržoasní věda nemohla nepoznat, že Dobrovský chápe dějiny jazyka a dějiny literatury jako projev jednotný a to vše zase v souvislosti s dějinami národa. To bylo ovšem sporadicky a primitivně už ve starším humanisticko-barokním slavismu, jak nazýváme krátce projevy bádání o slovanských otázkách před Dobrovským.⁴ Ale teprve Dobrovský na základě racionalistické kritiky vnesl do tohoto pojetí řád a smysl. Bylo třeba především vyklidit ten Augiášův chlév, „očistit historii od pozdějších výmyslů“. Proto historik Dobrovský počíná neúprosnou kritikou, tím, co je nejvlastnější jeho racionalistickému věku a době a v čem už má u nás znamenitého předchůdce, Gelasia Dobnera. Humanisticko-

barokní slavismus dospěl thematicky v první době hlavně prostřednictvím Václava Fortunáta Durycha k Dobrovskému a ten ho tavil v ohni svého kritického ducha, kladl na kovadlinu a perlkem racionalistické metody vykovával z toho, co nebylo struskou, zbylou z reakčně feudální a církevní propagandy a barokního zájmu o Slovany a jejich minulost, součásti pro zcela nový systém poznatků o slovanských věcech: vznikl kritický slavismus v metodě a v soustavě věd slovanská filologie.

Dobrovský je jako každý synem své doby, třeba velkým a daleko vpřed zírajícím. Jeho lidový původ z vrstvy, ze které o generaci později vznikala česká maloburžoasie, zachraňoval ho před tím, aby se stal mluvčím osvícenského šlechtického jen teritoriálně česky protivídeňského a protiabsolutistického prostředí, ve kterém žil. Ale nemohl být ani mluvčím české buržoasie, které ještě jako třídy konstituované nebylo v 70. a 80. letech, kdy se hlavní jeho názory formovaly.⁵ Přišel však na pomoc tomu, co se rodilo ve světě slovanském a za rozkladu feudalismu a po té už v buržoasní kolébce dávalo první hlasy života. Široký zájem slovanský vyrostl z lidového češství Dobrovského a z toho, co zprostředkoval zejména, Durych a Pelcl a k čemu se Dobrovský musil kriticky postavit. Nebylo to však snadné: byla nutná velká zásadní rozhodnutí spíše citová než rozumová; syn negramotné matky spíše Němky než Češky (její otec byl alsaský Němec), vychovaný u matky německy, pak mladý elegantní a podmaňující abbé v prostředí německo-francouzských salonů české šlechty zůstává věrný svému lidovému původu, po otci českému, a prohlásí se za Čecha a celý život vědomě slouží vědě a lidu. Dobrovský je svou dobou i svým životním položením především velkým zjevem na přechodu dvou formací: nutně muselo se u něho projevit ohraničení třídy, ve které se pohyboval; musil je v sobě překonávat, byl to neustálý vnitřní zápas o uchování vlastní lidové české podstaty; odtud vyvěrala patrně jeho láska k jazykům slovanského lidu, kterou vyvažoval třídní rozpory a českou malost. Spor rozumu a citu u Dobrovského, o kterém se už dávno psalo (také chronická duševní choroba byla uváděna ve vztah k nesplňování slovanských nadějí u Dobrovského), bude nutno chápat šíře a hlouběji. Šíře: především se stanoviska položení Dobrovského mezi třídami; hlouběji: především se stanoviska jeho smíšeného původu, který by mu ve spojení s výchovou dovoľoval tehdy stát se mluvčím pokrokové německé buržoasie, která se přece už projevovala i ve studiu slovanského světa a dospěla k jeho idealisaci v Herderovi.⁶ Skvělým dokladem toho u nás byl Gelasius Dobner, rodem pražský Němec. Ale i jeho rádový bratr piarista Voigt a hlavně premonstrát a zednář Ungar a jiní Němci v Čechách navazují na pokrokovou buržoasní vědu německou. A právě s Ungarem a s Dobnerem Dobrovský polemizuje.

Konečně nelze zastírat ani určitou rozpornost ve věcech filosoficko-náboženských. Exjesuita Dobrovský měl snad období deismu s materialistickými sklony. Ovšem mohl to být jen materialismus mechanický 18. století. Ale najdeme u něho také stále se vracející providencialismus.⁷ Ve věcech slovanských zvlášť vracejí se u něho stále myšlenky, že bylo v plánu Prozřetelnosti Slovany rozčlenit, aby se nakonec zase spojili. Také tento názor převzal od Dobrovského Kollár. Dobrovský byl v boji proti církevní pověře a zvučeli pokrokovým ve smyslu osvícenské kritiky, a proto dávno kladně byly oceněny jeho názory o Husovi, o husitství, jeho boj proti pověře nepomukovské i stanovisko ve věci kněžského celibátu atd. Ale nelze pomíjet, že později nerad slyšel lehkovážnou kritiku náboženských institucí, a to i od přátel nejbližších. Nelze dělat z Dobrovského zavilého celoživotního odpůrce jesuitů a nelze zejména zatajovat, že jednal s císařem Franzem nedlouho před

smrti o obnovu jezuitského řádu.⁸ Historie se nesmí ani zhoršovat ani zlepšovat. A vysvětlování změny názorů stářím nebo duševní chorobou není na místě: užívala toho už dost buržoasní věda ve lžikritice některých názorů Dobrovského na Slovany.

Jestliže se tedy Dobrovský přiklání k českému a slovanskému živlu, není to snad vlivem teritoriálního vlastenectví české šlechty autonomistické, která se brání nejen proti vídeňskému centralismu absolutistickému, ale druhdy i proti jeho osvícenským reformám, je to věcí především jeho lidového citu a lásky k slovanské mase, kterou musel mít stále na mysli hned od počátku svého bádání o staroslovanském překladě Starého a Nového Zákona. Je to rozhodnutí stát se učitelem slovanského lidu. Vzor Řeků Konstantina Filosofova a Metoděje musil imponovat i osvícenskému exegetikovi.

V době vědeckých počátků Dobrovského v 70. a 80. letech hlásí se už mladá evropská buržoasie především na všech polích vědy, zejména na poli věd přírodních, ale i společenských, tedy historie a s ní ještě spjaté filologie. Nelze vylučovat Dobrovského ze souvislosti s touto evropskou vědou: jeho spojení s rusko-německou produkcí kol Ruské akademie věd v oblasti vznikajícího slovanovědního prokazuje se celou činností Dobrovského, neboť se přímo do toho okruhu zapojil. Nelze přezírat tradice humanisticko-barokního slavismu, který namnoze byl odrazovým můstkem také cizí kritické práce středoevropské, zejména německé, počínaje od Leibnize, ale i uherské (maďarské), jejíž spoje s českým vědeckým úsilím nejnověji probral J. Macůrek.⁹ Tím méně se tím oslabuje význam osobnosti Dobrovského. Právě naopak. Historicko-srovnávací metoda v jazykovědě i v literární vědě probojovávala se u různých evropských národů a také i u Rusů, o čemž svědčí především na svou dobu epochální srovnávací slovník, vydávaný Ruskou akademií věd, ke kterému Dobrovský psal dodatky a korektury, svědčí o tom slovník ruského jazyka téže akademie, ze kterého Dobrovský čerpal už pro své srovnání ruské a české řeči. Ale u Dobrovského právě všecka ta tradice humanisticko-barokního slavismu je podrobena racionalistické kritice, kterou souvisí se svou dobou a kterou právě nazýváme osvícenskou.

Ódtud pochopíme skepsi Dobrovského i jeho „hyperkriticismus“. Je otázka, na kolik se může věřit několika málo svědectvím o nevíře nebo pochybách Dobrovského o budoucnosti českého národa. Rozhovor ve šlechtické společnosti, která byla nutně svými předsudky třídně ohraničena, občasný projev skepse v průběhu mnoha desetiletí — to vše už v zápětí je vyvráceno důslednou prací pro budoucnost národa i těmi projevy, o kterých buržoasní věda psávala, že to byly projevy duševní choroby: jsou to právě ty výbuchy pevné a zanícené víry v budoucnost slovanského „umu“.¹⁰

Snad v této skepsi bylo by možno hledat ohraničení třídou feudální, v jejíž službách Dobrovský do mužných let byl a jejížž přátelského pohostinství celý život požíval. Ostatně někdy se projevuje toto ohraničení také přímo v názoru na lidi. Dobrovský cítí s odporem nízkost nevolnického systému ruského — to ostatně cítil podobně i hrabě Jáchym Šternberk. Ale nehledá v nevolnictví důvody pro mravní zaostalost toho vykořisťovaného lidu.¹¹

T. zv. hyperkriticismus Dobrovského je plodem jeho důsledné vědecké metody, kterou se vysvobozoval z narážejících naň protikladů: ten, kdo si dal na štít úsilí očistit historii od pozdějších výmyslů, kdo neváhal obětovat tomu život, nemohl se rozhobnout uznat nové hypotézy, které neplynuly z jeho vlastního materiálu. Musil dýt přísný a neúprosný i k těm cyrilometodějským tradicím, které zprostředkoval humanisticko-barokní slavismus někdy v pokřivení propagandy katolické

víry a jindy zase evangelioké, jako byl názor o trvání církevněslovanské vzdělanosti v Čechách a na Moravě a o písmě hlaholském. Právě zde musil Dobrovský potlačit onen cit, který ho vedl k slovanověděni a k slovanství, a dát promlouvat chladnému rozumu. Vážíme si jeho kritické metody, i když nám nové pramenné studium ukazuje některé nesprávnosti výsledků Dobrovského.

Tolik krátce úvodem o zaměření a metodě Dobrovského. Zde běží především o přehledné ujasnění podílu Dobrovského na obrozeném procesu jazykové literárního dění u jiných Slovanů v krátkém, skladném náčrtu, jehož osou bude, jak již řečeno, sledování ve směru literárního jazyka, slovesnosti a t. zv. slovan-ské ideje.

II.

Myšlenka národní, cit a vědomí pospolitosti národního společenství, která za válek protinapoleonských vzplanula v masách a byla vládami vedena proti usurpátorovi, byla už projevem vůle k samostatnosti a k vlastnímu životu, když už ovšem objektivní příčiny hospodářsko-politické vytvořily k tomuto podmínky. Myšlenka národní nepohasla ovšem s pádem Napoleonovým, ale nabyla naopak nové úkonnosti ve formování buržoasních národů, a to především národů slovanských. Neboť byli to především Slované, kteří porazili velkou armádu Napoleonovu, a Slované se právě za boje proti Napoleonovi vzájemně poznali. Nejenom Češi od dob Suvorovových, ale všichni Slované se seznámili s vítězným ruským vojákem. Odtud především je vyvodit ono rusofilství, které je důležitou složkou v slovanské ideologii obrozené až do polského povstání proti carské vládě r. 1830. Toho se Dobrovský ovšem již nedožil. Byl by jistě měl satisfakci za mnohé útoky, které ho stíhaly z mladší, nekriticky rusofilské generace romantické. Byly to útoky někdy až plné obmyslnosti a zloby, jako bylo na př. označování Dobrovského za „slavisujícího Němce“ podle výroku Jungmannova nebo zlehčování jeho díla Angličanem Bowringem podle návodu nevěděčnicku.

Počneme vztahem Dobrovského k Rusku. Ne proto, že by zde byl jeho vliv největší, ale proto, že je si třeba všimnouti toho, co bylo před Dobrovským a co na něho z Ruska působilo.

Od slovanského jazykově literárního obrození musíme zahrnout už samu dobu Petra Velikého. Stát poměščíků a kupců, na který dávali zemědělci-nevolníci svou kůži, jak to řekl Stalin, byl přece velkým pokrokem proti rozdrobenosti feudální a proti kulturní uzavřenosti. Ve sféře kulturně literární, projevilo se to pronikáním hovorového jazyka ruského a združňováním vlastního slovanského, slovansko-ruského nebo ruského svérázu kulturního vývoje. Není náhoda, že Petr Veliký dal přeložit dílo dubrovnického opata Orbini Království Slovanů. Toto dílo z počátku 17. století je prvním projevem t. zv. humanisticko-barokního slavismu; nekritickým způsobem idealisuje minulost Slovanů, odvozuje slovanské dědictví přímo od Alexandra Velikého a připisuje Slovanům zvláštní poslání. Celé 17. století a ještě první čtvrt 18. století táhnou se podobné spisy české, polské, jihoslovanské a ruské. Spojují se často s propagandou katolické víry a unionismu. Druhdy je ve středu pozornosti osvobození jižních Slovanů z turecké poroby. Vytváří se tu svérázný komplex slovanského mesianismu, zejména u politicky nesvobodných Slovanů. Mesianistický komplex se objevuje hlavně jako protívaha při ztrátě samostatnosti (u Čechů na př. u Komen-ského, v Polsku za dělení celá mesianistická ideologie). Zde nalézá výraz víra a naděje, že přijde čas, kdy ten nebo onen národ slovanský nebo zase všichni Slované dojdou samostatnosti a budou plnit svou úlohu ve světě. Kronikářské báje a někdy přímo fantastika pojí se tu s historickou pravdou. Jen dva národové slovanští mají své státy, Rusové a Poláci. A tyto státy jdou často proti sobě. Přesto z těchto spisů pronikal cit a vědomí sounáležitosti slovanských národností a jazyků a tvořily někdy přímo národnostní povědomí. Připomeňme si Balbinův spis *Obrana jazyka slovanského zvláště českého z pol. 17. st. u nás*.

To, co činí epochu Petra Velikého skutečně velikou, je její základ. Zdůrazněním rozumu počali Rusové skutečnost nejen chápat, nýbrž i tuto skutečnost přetvářet. Racionalismus byl ovšem připraven už vlastním vývojem ruským. Bylo třeba zlomit církevní pouto a vytvořit nové ideové předpoklady pro hospodářsko-politický roz-

mach. Už na počátku 18. st. Petr Veliký se radil s velkým německým polyhistorem Leibnizem o zřízení ruské akademie věd, která měla být zdrojem poučení, jakýmiž mozkem nové Rusi. Rok po smrti Petra Velikého, r. 1725 počala ruská akademie pracovat. Byli sem pozváni také učenci z ciziny, zejména Němci. Tak vzniká kolem ruské akademie věd řada spisů, zprvu většinou německých, které se zabývají starožitnostmi, historií, jazykem a literaturou ruskou. Rusové se brzy uplatnili. Tak vzniká rozsáhlá učená činnost rusko-německá, jednajících o slovanských věcech, první jakési rusko-německé slovanověděni. Je ve spojitosti s podobnými zájmy a díly v Německu samém, kde už od 20. let 18. stol. většinou také ve spojitosti s Leibnizem vznikl veliký zájem o Slovany. Němečtí profesori Ruské akademie věd byli ovšem ve spojení se vznikající vědou slavistickou v západní Evropě a většinou se vraceli po působení v Rusku zase do Německa.¹² Tak se zejména vrátil do Německa August Schläözer, aby se stal profesorem historie v Göttingen, kde vydal pak vzorné dílo osvěcenské kritiky, ruské letopisy, t. zv. Nestora, na počátku 19. století. Kritickou ukázkou z letopisů podal Schläözer už r. 1765, tedy právě toho roku, kdy Durych počal slovanská studia.¹³ Schläözer už r. 1764 tiskl v ruské akademii mluvnici jazyka ruského, podle Jagičova hodnocení významnou. Její tisk zarazil Lomonosov, který rusy nato vytiskl svou mluvnici jazyka ruského, kterou Dobrovský dobře znal. Ve své skromnosti Dobrovský jistě vliv Schläözerův nadsadil, poznamenáváje, že se učil od něho historické kritice a nazýváje Schläözera „mistrem Slavínovým“, t. j. svým vlastním.¹⁴ Víme, že Schläözera předčil a opravoval. Ale přesto uznal slova Dobrovského naznačující vztahy českého vznikajícího slovanověděni k německému a ruskému. Je zde historická spojitost.

Lomonosov provedl v ruské literatuře dovršení díla Petra Velikého. Tento ruský vševěd, přírodopisec, zejména chemik, filolog a básník, celá malá universita, jak ho nazval Puškin, provedl reformu spisovného jazyka ruského. Do té doby se mluvívalo rusky, ale psalo se, jak se říkalo, slavjansky. Psalo se v podstatě jazykem církevně-slovanským, kterým byly psány bohoslužebné knihy a církevní literatura. Byl to v podstatě gramatiky a slovní zásoby ten jazyk, kterým psali Cyril a Metod, jazyk, který dostal první literaturu církevní pravděpodobně na Moravě v druhé pol. 9. stol. a s církevními památkami vrátil se zase na slovanský jih po vypuzení žáků Metodějových. V Bulharsku v 10. st., zvláště za cara Simeona rozkvetla literatura v tomto jazyku, psaná cyrilicí. Původní a starší spisy byly psány glagolicí. Dobrovský teprve na konci života opravil svůj dlouholetý mylný názor, že církevní slovanština je původní nářečí srbské. Teprve roku 1826 označil církevní slovanštinu za původní makedonsko-bulharsko-srbský dialekt. Chtěl tím říci, že toto nářečí vzniklo kdesi na přechodném území mezi Makedonci, Bulhary a Srby. Z Bulharska pronikl tento jazyk a jeho kultura na Rus zároveň s pokřesťením. Na Rusi dostal církevněslovanský jazyk svůj zvláštní charakter ruský. Jazyk a literatura církevněslovanská přispěly ke kulturní konsolidaci ruského státu a byly důležitým činitelem při sbírání země ruských za poroby tatarské a za utvrzení moskevského státu. V době Petra Velikého však už církevně slovanský jazyk se stal poutem, svírajícím živý jazyk národnosti ruské, ukrajinské a běloruské, národností, které vznikly z bývalé staroruské národnosti předtatarského kyjevského státu. Nastupující buržoasní vrstvy vynucovaly si už vznik nového spisovného jazyka, vyrůstajícího z ruského hovorového jazyka. Průlom do vyzítého spisovného usu provedl Lomonosov. Ponechal církevní slovanštinu jen pro t. zv. vyšší druhy literární, pro t. zv. střední druhy dopouštěl jakousi směs církevní slovanštiny a ruštiny, pro nižší druhy, na př. listy nebo komedii, zaváděl už čistou ruštinu. Lomonosov uzákonil to, co se už počalo — dávno. Ve věcné literatuře, na př. v právních památkách a listech ruský jazyk už dávno pronikl.

Už Dobrovský zjistil, že staroruský jazyk probíjí se poutem církevní slovanštiny hned ve dvou nejstarších památkách ruských, a to v Ruské pravdě a v Slově o pluku Igorově. Vývoj ruského spisovného jazyka pokládal za zákonitý a nutný; věnoval mu pozornost, studoval jej a uváděním ruských paralel k církevní slovanštině také vývoj podporoval. Ale jako historik spisovného jazyka církevněslovanského stával se často i jeho strážcem, hledícím s nelibostí na vše, co rušilo jeho tvaroslovný systém a slovní zásobu. To vytýká na př. Feofanu Prokopoviči, spolupracovníku Petra Velikého (zvláště v církevních věcech). Také okolnost, že se tím rušil mezislovanský prostředek dorozumívací (něco jako latina u národů západoevropských té doby), padala u něho na váhu. Něco podobného je také v jeho poměru

k slovenštině: opatruje si znalosti slovenských dialektů, ale nesnáší, aby narušovala systém t. zv. „bibličtiny“, spisovného jazyka českého.

Po Lomonosovově průlomou pronikla ruština do všech rodů a druhů literárních. Od Lomonosova vede cesta ke Karamzinovi a odtud k Puškinovi, který se stal už klasickým spisovatelem skutečně ruského jazyka.

Jak jsme si řekli na počátku, je formování jazyka spisovného jedním ze znaků, a to hlavním, t. zv. slovanského obrození. Vidíme to tedy v plné míře také u Rusů. S reformou spisovného jazyka souvisela i ostatní reforma literatury. Sáhlo se do současných vyvinutých literatur po vzorech. T. zv. ruský klasicismus 18. stol. je sverázně osvojení vzorů a forem literatur západních. Také zde Lomonosov dal příklad. Přetáté formy se ruskou skutečností naplňují:

Jinak bylo zde stále mnoho slavjanství, slavjanofilství, což původně v té době znamenalo zálibu v onom slavjanoruském spisovném jazyku, ovšem spojeném s obdivem k starým formám ruského života, především s obdivem k samoderžaví a k pravoslavné církvi. To se přenáší i do prací německých na Rusi, které podporují oficiální ideologii svých chleboďárců. Tak idealisace dávnověku slovanského, slovansko-ruského proniká i do německých spisů osvícenských a odtud se dostává až k Herdrovi, který jí dal význam zejména ve svých *Idejch* z r. 1792 známým místem o Slovanech: s idealisací spojuje i obranu Slovanů.

Dobrovský, který si dal přímo na štít své historické práce „očistit historii od pozdějších bájí“, nerozpakoval se odsuzovat takovou nepravdivou idealisací a odsuzoval proto i *Starou historii ruskou* od Lomonosova z roku 1766.

Když Dobrovský, tehdy devětatřicetiletý, pracoval v archivech a knihovnách v Petrohradě a v Moskvě, nebyl ještě dost znám svými orientalistickými pracemi na výkladu bible; také jeho práce v bohemistice, zejména v české literatuře, ještě dostatečně nepronikly. Ale jeho průvodci a rádcové v Petrohradu, dva němečtí akademici, přírodopisec *Pallas*, který byl znám Dobrovskému ze spolupráce v pražské Soukromé učené společnosti, a historik *Stritter*, přece jen měli šťastnou myšlenku, že seznámili Dobrovského s lidmi z okruhu hraběte *Musina-Puškina*; Dobrovský se sám později seznámil s tímto mecenášem a sběratelem ruských památek, zejména pak nálezcem Slova o pluku Igorově. V tomto kruhu jistě také z podnětů Dobrovského vzniká zájem o západní Slovaný. To se přenáší později až do kroužku lidí kolem generála Šiškova. Dobrovský pracuje v Rusku v době, kdy stín popravčí sekery Velké francouzské revoluce strhl osvícenskou masku s tváře Kateřiny II, kdy už Radišev pyká na Sibiři za své Putování z Petrohradu do Moskvy, pro které ho „Semiramis Severu“ označila za většího zločince, než byl Pugačev. Dobrovský měl bystrý postřeh vášnivého cestovatele a obratnost diplomata, vyškolenou v mezinárodních salonech Nosticů a Šternberků. Ostatně jeho spolucestovatel hr. Jáchym Šternberk, který studoval na Rusi obor daleko nebezpečnější — hospodářské a politické poměry — byl z Ruska vykážán. Proto jen opatrně sdělil Dobrovský Durychovi v říjnu 1792 z Petrohradu uvěznění spisovatele Novikova, který vydával knihy „méně se líbící uším lidí, sloužících dvoru“. Dobrovský připomněl jednou větou i hnutí vynikajících šlechticů v Moskvě, kteří „dvoru méně přejí“, na jejichž radu Novikov publikoval; byste tedy postřehl hnutí, které předcházelo hnutí šlechticů-děkabristů. Jinak se Dobrovský na Rusi cítil jako „mezi barbary“, protože nalézal málo skutečného vzdělání a málo pochopení pro svá studia církevněslovanská. Také mu proto unikla řada důležitých památek církevněslovanských.¹⁵

Ale přesto práce v ruských knihovnách a archivech měla veliký význam pro další badatelskou činnost Dobrovského.

V Moskvě musil jistě imponovat Dobrovský, mistr textové kritiky a orientalista z okruhu známého Michaelise, bibliсты německého, mitropolitovi Platonovi.

Dobrovskému zase musil imponovat Platon, znalec a vydavatel starých památek ruských. Ovšem teprve po cestě Dobrovského vznikl v Moskvě kroužek Rumjancevův, seskupení badatelů kol hraběte Rumjanceva, který se už r. 1791 jako vyslanec Kateřiny II. dotazoval Dobrovského diplomatickou cestou na rusko-české styky. Jistě i zde v Moskvě byl pobyt Dobrovského podnětný. Korespondence s hr. Rumjancevem a se členy kroužku dokazuje, že později — v 20. letech 19. století — byl Dobrovský autoritou a že zůstal s kroužkem ve spojení i po Rumjancevově smrti. Teprve po švédské a ruské cestě nastalo obrovské tvůrčí období Dobrovského. Poznání Ruska z vlastní zkušenosti zbavilo Dobrovského navždy jakéhokoli obdivu k vůdčí osvícené carevny a k její policii, k carismu vůbec. V tom se plně shodoval se svým průvodcem hr. Šternberkem, ale neshodoval se s ním v obdivu k hospodářsko-politické organizaci pruské. Ruské nevolnictví Dobrovského přímo pobuřovalo. Ale ruská cesta dala Dobrovskému víru v ruský lid a slovanský „um“. Hned po ruské cestě napsal pojednání, v němž srovnával ruskou a českou řeč, koncem století napsal příručku k naučení se ruské řeči, psal poznámky k srovnávacímu slovníku, vydávanému Ruskou akademií věd, a sledoval kriticky epochální ruský slovník akademický, účastnil se vynikajícím podílem na Puchmajrově ruské mluvnici, napsané podle systému české mluvnice Dobrovského; tam napsal v úvodě přehled ruského mluvnictví. Razil cestu ruštině u nás a u jiných Slovanů. Ještě roku 1824 napsal Dobrovský recenzi 2. vydání Slovníku ruského jazyka, vydaného Ruskou akademií. Generál Šiškov, předseda Ruské akademie,¹⁶ později i ministr osvěty, zajímal se svérázným způsobem o slovanověděni. Na církevní slovanštinu, ústřední problém slovanské filologie, která se tehdy konstituovala už činností a působením Dobrovského jako věda, dával se Šiškov způsobem, mírně řečeno starožitným. Ten způsob charakterisuje ovšem také oficiální smýšlení ruských vědeckých kruhů o slovanské problematice a o slovanské vědě, za jejíhož soudce nejvyšší povolanoého se vysloužilý generál a prezident Ruské akademie pokládal. Šiškov byl protivníkem, a to vášnivým protivníkem básníka a dějepisce Karamzina, který šel dále ještě za Lomonosova v reformě spisovného jazyka a uváděl ještě více do ruského spisovného jazyka hovorovou ruskou řeč. Karamzin šel cestou, na níž potom rozvinul ruský spisovný jazyk geniální slovesný umělec Puškin.

V tomto sporu o „nový styl“ se Dobrovský jednou poznámkou v časopise Slovanka z r. 1814 postavil spíše na stranu konservativní.¹⁷ Dobrovský byl vždy proti radikálním změnám ve spisovném jazyce. Ale to neznamená, že stranil Šiškovovi. Šiškov neodděloval církevněslovanský jazyk od ruského. Představen si, že je toliko jeden a týž slavjanský jazyk, že se u různých národů slovanských různě pozměnil, nejvíce prý u Poláků: Slavjanský jazyk, slavjansko-ruský jazyk a ruský jazyk bylo Šiškovovi jedno a totéž. Podle Šiškova ruský jazyk není jedno z nářečí slovanského jazyka, ale je to právě ten slovanský jazyk dohromady. Šiškov navštívil Dobrovského v Praze r. 1813 za tažení protinapoleonských. Dopadlo to tak, že Dobrovský potom s povzdechem konstatoval, že těm lidem scházejí „humaniora“, základní vzdělání. Dobrovského tehdy v rozhovoru se Šiškovem zajímala otázka zavedení latinky pro ruštinu. Šiškov s hněvem řekl, že takovým lidem, kteří by chtěli ruštinu psát latinkou, by bylo třeba useknout hlavu. Přesto se Dobrovský stal r. 1820 čestným členem Ruské akademie na návrh Šiškovův. To byl jen oficiální výraz té úcty, které se na Rusi začalo těšit dílo Dobrovského v kruzích badatelských.¹⁸ A zde jsme konečně u přímého vlivu Dobrovského na jazykové a literární obrození ruské kultury. Uvedli jsme si konservativní názor šiškovců na t. zv. slavjanský jazyk. Ukázat církevní slovanštinu jako spisovný

jazyk v její pravé složité podobě, určit její původ a změny, to bylo tehdy velkým kulturním činem. Neboť znamenalo to razit vědecky cestu živým národním spisovným jazykům slovanským, které církevní slovanština poutala, tedy také ruštině, která už silou nových ekonomických vztahů se probíjávala do literatury. Dobrovského Soustavná mluvnice jazyka českého (Ausführliches Lehrgebäude der böhmischen Sprache, 1. vyd. 1809, 2. vyd. 1819) byla první gramatika spisovného jazyka na vědeckém základě v rodině jazyků slovanských a jako taková vzor pro všechny ostatní. Základy jazyka staroslověnského (Institutiones linguae slavicae dialecti veteris z r. 1822) ukázaly světu, co je vlastně církevněslovanský jazyk spisovný. Srovnávací slovanské hledisko, důsledně prováděné, přímo burcovalo k práci na vlastním jazyku národním. Doplňujícím spisem k tomu byl německý spis o Cyrilovi a Metodějovi z r. 1823. Národním jazykům byla uvolněna cesta. Církevní slovanština se objevila nikoli jako nějaká matka všech ostatních jazyků, ale jako sestra, jako jeden z dialektů slovanských, jako jedno z „nářečí jazyka slovanského“, jak se tehdy ještě slovanské jazyky kolektivně označovaly. Národní jazyky u všech pravoslavných Slovanů zbavily se pouta církevní slovanštiny a začaly plnit svou úkonnost v literatuře a kultuře nové buržoasní epochy.

Na Rusi Instituce, jak krátce označujeme latinské dílo Dobrovského o církevní slovanštině, byly oceněny jako veliké dílo, ačkoli mladý badatel Vostokov poznal hned (v listě Rumjancevovi r. 1822), jeho některé nedostatky a nutnost přepracování některých partií. Ale i tak, až do poloviny století studuje se na Rusi církevní slovanština z originálu i z přeloženého díla Dobrovského a jeho gramatický systém proniká i do učebnice ruštiny.¹⁹ Spis o Cyrilu a Metodějovi vyšel v ruském překladě Pogodinově nákladem Rumjancevovým už r. 1825. Názory Dobrovského se uplatňovaly v ruské vědě již od konce 18. století. Setkáme se s nimi u historika Karamzina, u filologa Kačenovského, který sledoval Dobrovského v jeho hodnocení církevněslovanského jazyka, a jinde. Znamenitý linguista Vostokov znal velmi dobře spisy Dobrovského, jehož pokládal za svého učitele, a poučoval se z nich.²⁰ Proti Dobrovskému byl ve výhodě, že měl po ruce některé rukopisy, které Dobrovský neznal. A tak se podařilo Vostokovovi zjistit nosové hlásky v praslovanštině a jejich střídnice církevněslovanské. Poznal také hláskovou platnost t. zv. jerů. Ale celkem lze říci, že Vostokov staví už na základech, daných Dobrovským. Dnes dost často se nechápe, proč Dobrovský na některých omylech trval. Je pravda, že nechtěl připustit existenci slovanských nosových hlásek a odmítal výklad t. zv. jerů, že nechtěl připustit existenci glagolice před cyrilicí a pokládal ji za výmysl katolických kněží 13. stol., že dlouho pokládal církevněslovanský jazyk za původní jazyk srbský atd. Ale vysvětlíme si to snadno. Badatel, který hlavní svůj úkol viděl v tom, aby očišťoval historii od pozdějších omylů, a který se jednou vyjádřil, že by na to nestačil celý jeho život, a jindy, že by chtěl obětovat za to život, nechtěl upadnout do nových omylů. Neviděl pro nové hypotézy dost důkazů, neměl je ve svém materiálu, kterému jediné důvěroval. Proto také Dobrovský byl vášnivý polemik a houževnatý šermíř, jak ukazují jeho mladistvé polemiky s *Ungarem*. Vliv Dobrovského nelze zlehčovat drobnými nedostatky, které v jeho době byly spíše nutnou opatrností; nelze ho také měřit dnešním stavem vědy. Právě smělá, neústupná dialektika jeho vědecké metody vedla k pravdě jeho pokračovatele.

Nelze také dělat z Dobrovského kabinetního učenice, který si neuvědomoval dosah svého díla. Dobrovský si až příliš dobře uvědomoval politický dosah svých „Institucí“. Máme o tom jasné důkazy. Dobrovský byl v dlouholetém korespon-

deněním styku s úředníkem dvorní knihovny vídeňské Bartolomějem *Kopitar*em. *Kopitar*, rodem Slovinc, byl rakušák, nesnášenlivý katolík; snil o tom, že založí ve Vídni slovanskou akademii, v jejímž čele bude Dobrovský. Dobrovský poukázal na ďábelský princip germanisace a jeho nebezpečí ve Vídni; nakonec odbyl celý plán *Kopitarův* ironickým obrázkem, jak by se Slované takové slovanské akademie hádali o abecedu. V hlavě *Kopitarově* vznikala už jakýsi austroslavismus. Tomu měla sloužit i t. zv. *Kopitarova* theorie panonská, t. j. názor, že církevní slovanština je vlastně stará slovinština, tedy jazyk předků Slovinců, žijících v Pannonii, v dnešních Uhrách. Dobrovský tuto *Kopitarovu* teorii odmítl, stejně jako odmítl *Šafaříkovo* spojování církevní slovanštiny se slovenštinou. Pravděpodobně *Kopitar* uvedl Dobrovského do trapné situace tím, že upozornil úřady na politický smysl církevně slovanské gramatiky, chystané Dobrovským. A tak policejní ředitel vídeňský *Sedlmitzki* napsal nejvyššímu purkrabímu českému hraběti *Kolovratovi*, aby zjistil u abbé Dobrovského, zda chystá staroslovanskou mluvnici a zda si Dobrovský slibuje prospěch z toho ve vztahu k rakouskému státu. *Kolovrat* se obrátil na Dobrovského a žádal o sdělení jeho názoru na věc. Dobrovský odpověděl v tomto smyslu: 1. Zpracování staroslovanské mluvnice podle správných zásad a pravých pramenů, kde budou současně vytknuty odchylky od ruské řeči, povedou asi církevně nesjednocené Slované slovansko-řeckého obřadu (tedy pravoslavné Slované) v Rakousku k názoru, že ruská vydání jejich církevních knih nemohou být vzorem jejich církevní řeči a že se je spíše obrátit k srbským vydáním a rukopisům. 2. Připojený slovník bude sloužit státnímu zájmu (rozuměj rakouskému), pokud bude tím oslabeno spojení církevně nesjednocených Slovanů s Ruskem. Dobrovský tedy líčí věc tak, jako by mluvnicí staroslovanskou měl být oslaben státní a církevní vliv ruský na pravoslavné v Rakousku. Jedině tak mohl spis projít vídeňskou censurou a dokonce získat přízeň vládních kruhů. Opatrný a daleko vpřed se dívající Dobrovský nevěšel vídeňským „hlupákům“, jak je nazýval, na nos to, že jeho Instituce měly nejen osvobodit pravoslavné Srby, Malorusy a Rusy v Rakousku z pout církevní slovanštiny ruské ráže, ale že je měly tím vésti k živému národnímu jazyku.²¹

Východoslovanské národy v Rakousku Dobrovský bedlivě sledoval. Jeho neobyčejný smysl pro skutečnost se jevil nejen zájmem o živý jazyk národní, ale zájmem o celý národní byt (způsob života), tedy zájmem přímo etnografickým. Teprve ovšem *Šafařík* a *Schleicher* opravili teorii Dobrovského a oddělili východoslovanské národy od jihoslovanských a s větší určitostí než Dobrovský oddělili velkoruštinu od ukrajinštiny a běloruštiny. Ale Dobrovský ukrajinštinu již studoval jako samostatné nářečí. Tak na př. z ukrajinských písní, které si dal poslat od *Poláka Bandtkeho*. V Slovance 1814 (str. 209) oznamuje maloruský překlad travestie *Aeneidy* od *J. Kotljarevského* (z r. 1809). Pokládá to za cenný příspěvek k poznání maloruského dialektu. V té době je už známé dílo Dobrovského *Ukrajincům*. Dobrovský si s mnohými dopisuje. Ukrajinští gramatikové kritisují označování svého jazyka Dobrovským, který užívá velmi volně jednou na př. *neurussisch*, po druhé *kleinrussisch*, po třetí *russnakisch* atd. Opravují jeho roztržení slovanských jazyků, kde Dobrovský pomínil ukrajinštinu.²² Ale Ukrajinci vždy velmi oceňují jeho dílo a jeho gramatický systém studují a napodobují. Zejména mezi rakouskými Ukrajinci vykonaly Instituce řádný kus práce. Byli i mezi Ukrajinci mnozí, kdo popírali potřebu mluvnice spisovného jazyka²³ a ztotožňovali ukrajinštinu s církevní slovanštinou. Ale stoupenci ukrajinštiny učinili Instituce vzorem pro své ukrajinské gramatiky. Dobrovského srovnávání církevní slovanštiny s ruštinou v Institucích a jinde způsobilo převrat v prospěch živé ukrajinštiny

v Haliči a Karpatské Rusi. Marně se tomu bránili konservativní kněží a konservativní měšťanská třída, která je vydržovala. Lidový jazyk pronikal už do ukrajinských mluvnic, a to už od nedokončeného „Versuch“ Lavrovského. Ivan Mohyl'nyckyj zdůraznil ve své mluvnici (1823) už lidový usus (zvyklost), vychází z Dobrovského, cituje ho jako autoritu, tak hned v úvodě pro termín „ruský“ ve významu „ukrajinský“ jeho názor v Slavínu. Zcela podle metody Dobrovského napsal mluvnici Jos. Lozyns'kyj (1833, tištěna 1846). Ještě Vahylevyč, ačkoliv hlavně opřel svou mluvnici z roku 1846 o ruskou mluvnici od Greče a Vostokova, má v sobě dědictví Dobrovského, zejména v srovnávací metodě. Jakov Holovac'kyj v školní mluvnici (1849) přidržel se Dobrovského, hlavně v dělení sloves. Vliv Dobrovského u Ukrajinců trval až do 60. let. Byl stálým podnětem nejen k jazykovým studiím, ale i k udržení aktivity národně buditelské. I řeckokatolické duchovenstvo, které studovalo ve Vídni, seznamovalo se s Institucemi a stávalo se v Haliči bojovníkem za ukrajinštinu. Proziravý abbé Dobrovský viděl dále a lépe do budoucnosti než policejní ředitel Metternichův. A pro tuto budoucnost Dobrovský pracoval.

Pohlédneme dále na vliv Dobrovského na jižní Slovaný. Dobrovský ukazoval v citovaném už memorandu, které napsal Kolovratovi, že pravoslavní Slované v Rakousku by se měli spíše držet církevních knih a rukopisů „srbských“ než ruských. Srby čili Illyry Dobrovský rozuměl dlouho i Bulhary. Dobrovský chtěl tím dát Srbům do rukou církevní knihy a rukopisy srbského a bulharského původu a vytlačit tím církevněslovanské knihy ruského původu. Proč? Církevněslovanské knihy ruské přinášely k Srbům církevní slovanštinu značně poruštěnou. Na základě toho vyvinul se u Srbů spisovný jazyk, který byl směsí církevní slovanštiny, srbštiny a ruštiny. Tento t. zv. slavenosrbský jazyk odděloval lid, hovořící rodnou srbštinou, od hrstky vzdělanců a byl tedy brzdou vývoje. V jihozápadních Uhrách koncem 17. stol. přestěhováním Srbů z Kosovska vznikl jakýsi srbský Piemont. Učitelé ruští, povolání sem hlavně z kyjevské duchovní akademie, přinesli však spisovný jazyk církevněslovansko-ruský. Zde vznikla pak ona směs, t. zv. slavenosrbský jazyk. Průlom do slavenosrbského jazyka učinil již velký kulturní buditel srbský *Obradović*, který psal knihy už jazykem přiblíženým lidu. Dobrovský s úctou se zmiňoval o osvětové činnosti *Obradovićově*. *Obradović* sám se zúčastnil povstání Srbů roku 1804 a zřídil v osvobozeném Bělehradě r. 1807 první srbské školství. Zavedení lidového jazyka srbského do literatury provedl Vuk Stefanović *Karadžić*. *Karadžić* byl však cele veden Slovincem Kopitarem, s nímž udržoval Dobrovský korespondenci celá desetiletí a kterého je tedy dlužno pokládat za žáka Dobrovského, jak se vděčně sám zval.

I k Srbům zasáhl vliv názorů Dobrovského na církevněslovanský jazyk a také zde Instituce dávaly podněty k osvobození od neživého jazyka a k vytvoření kulturního nástroje z jazyka živého. Ale bohužel i zde musíme říci o stanovisku Dobrovského k uvedení živé srbštiny do literatury asi totéž, co bylo řečeno o jeho vztahu k reformě ruského spisovného jazyka. Dobrovský nepřál na prostém novotám z toho důvodu, že se bál přerušení kontinuity spisovného jazyka; kromě toho byl zde také jistým činitelem jeho dlouholetý názor, že církevní slovanština je starý dialekt srbský. Proto také vždy odděloval srbštinu od charvátštiny, ale při tom dobře věděl, že jazyk Srbů je podobný jazyku v Dubrovniku v Dalmacii.²⁴ Psát čistě srbsky pokládal Dobrovský za požadavek módy. Sám byl pro vytvoření „středního stylu“, který by navazoval na starý jazyk a blížil se k jazyku lidu. Ale obrodný pohyb směrem k novému spisovnému jazyku byl už v proudu. Dobrovského mluvnice církevní slovanštiny ukázala i Srbům, že je to jazyk jiný

než srbština a ruština a že ho není tedy třeba držet na úkor srozumitelnosti lidu. Vuk St. Karadžić pod vlivem Kopitarovým uvádí jako spisovný jazyk živý jazyk svého rodného kraje v Bosně a píše mu gramatiku r. 1814. Zde v úvodě cituje Adelungovu německou gramatiku a Dobrovského českou, ale celkem se jimi neřídí. Život a vůle národa byly silnější než historické důvody brané z tradice. Vukova srbština zvítězila. Ještě ve 20. letech viděl v tom Dobrovský přílišné odpoutávání od Rusů. Pokládal tehdy za prospěch určité přiblížení k ruskému jazyku spisovnému jednak pro ustavení spisovného jazyka srbského, jednak pro větší přístupnost kulturních statků. Ale porušování t. zv. slaveno-srbštiny na př. u Raiće pokládal za „slepu napodobivost“.²⁵ Když vyšly Dobrovského *Institutiones*, chtěl Vuk St. Karadžić napsat velkou srbskou gramatiku podle systému Dobrovského. Něco z toho otiskl, něco se našlo v pozůstalosti. Boj o Vukovu reformu jazyka spisovného dokončil ve 40. letech Daničić, první odborně vzdělaný filolog. Ovšemže čerpal mnoho ze spisů Dobrovského, ale i z Vostokova, Šafařika, Kopitara a Miklošiče.²⁶

Daleko větší vliv než na Srby měl vliv Dobrovský na Slovincce a na Charvát y. Už osobní jeho styky s Charvát y byly četnější, přirozeně nejvíce to byli slovníkáři a gramatikáři. Ale pro tvář doby a vztahů je zajímavé, že záhřebský biskup mecenáš *Vrhovac* chtěl osobně financovat vědeckou cestu Dobrovského do klášterů na hoře Athos, kde byly podle předpokladů Dobrovského a podle informací anglického cestovatele ještě poklady církevněslovanských rukopisů. S četnými buditeli charvátskými Dobrovský byl v korespondenci, tak i s *Mihanovićem*, pozdějším autorem charvátské hymny *Liepa naša domovina*, který se tehdy zabýval sanskrtem a cikánštinou.

Naděje, kterou Dobrovský proslovl v úvodu ke své české gramatice z r. 1809, že se stane vzorem (Dobrovský praví skromně „formulářem“ — pro jiná slovanská nářečí), se splnila nejprve na slovanském jihu. Slovinci se chopili nejdříve poznatků Dobrovského. Ale všimněme si nejdříve Charvátů, protože mezi nimi a Srby je větší blízkost jazyková, a za druhé proto, že za t. zv. illyrského hnutí přijali za spisovný jazyk štokavštinu, tedy vlastní srbštinu podle Vukovy reformy. Tvaroslovný systém Dobrovského byl základem mluvnice Kristianovičovy, která zpracovala kajkavský dialekt, kterým Charvát i dosud psali. Ale až rok po smrti Dobrovského jedenadvacetiletý Ljudevit *Gaj* navrhl v malé brožuře nový charvátský pravopis podle českého, jak to našel v Hankově spise *Pravopis český podle zásad a pravidel Dobrovského*. První mluvnice „illyrská“ podle systému Dobrovského je *Brlíčova* z r. 1833 (na druhém vydání z r. 1842 pracoval Slovák *Šulek*). Roku 1836 přinesl časopis *Danica Ilirska*, vydávaný *Gajem*, gramatiku *Vjekoslava Babukiće*, která vyšla též samostatně. Je psána na základě krásného štokavského nářečí ve Slavonii. Praktický systém udělal *Babukić* zcela podle zásad Dobrovského. Od té doby se stal vzor Dobrovského součástí charvátského mluvnictví, a co více, dopomohl svou promyšleností k přijetí štokavského nářečí jako jazyka spisovného také u Charvátů. Charvát i se tak sjednotili s Vukovou spisovnou reformou na základě jazyka lidu. Nemělo by dále smysl jmenovat řadu gramatik charvátských čili illyrských, jak se tehdy zvaly. Je v nich až do 50. let dědictví Dobrovského a ve školních gramatikách (Vebrových) až do konce století. Jak bylo krásně řečeno srbocharvátskými odborníky, toto dědictví Dobrovského stává se už soustavou poznatků, při čemž autor je často nejmenován.²⁷

Největší vliv měl Dobrovský na Slovincce. Josefsinská germanisace těžce postihla malou národnost, rozdělenou administrativně v Kraňsku, Korutanech a Štýrsku. Od konce 70. let 18. stol. soustřeďují se obrozenecké snahy Slovinců

okolo osvětleného průmyslníka barona *Zoise* a jeho pozoruhodné bibliotéky, kde byla vzácná slovanská díla. Jeho knihovna je již vážnou základnou slavistické práce. V Lublani vznikla už r. 1779 *Academia operosorum*. Stalo se to péčí buditele gramatikáře *Kumerdeje*. *Kumerdej* už r. 1773 podal vídeňské vládě memorandum na reformu základní slovinské školy. Vedle němčiny mají se Slovinci učit slovinštině, ale ovšem i nejpříbuznějším nářečím, na př. dalmatštině, polštině, charvátštině. *Kumerdej* už r. 1778 pronesl myšlenku, že by se Slovinci měli opřít o Rusko. *Dobrovský* byl záhy v písemném styku s baronem *Zoisem* a *Kumerdejem*. Při návratu z Benátek r. 1794 jel do Lublaně, ale nezastihl zde *Kumerdeje*. Když se *Kopitar*, bývalý tajemník *Zoisův*, stal úředníkem vídeňské knihovny, měl v něm *Dobrovský* zpravodaje o slovinských věcech a prostředníka mezi sebou a slovinskými kruhy. *Kopitar* vydal už r. 1809 *Grammatik der slavischen Sprache in Krain, Kärnten und Steyermark*. Byl veden už i znalostí díla *Dobrovského*. Je to pro slovinské národní obrození tak důležitá kniha, jako je gramatika češtiny od *Dobrovského* pro obrození české. Spojuje všechny Slovinci v jazykově kulturní jednotu a zařazuje je do slovanské souvislosti. Působení *Dobrovského* na Slovinci a slovinské obrození všestranně vyšetřil prof. *Kidrič* a shrnul je takto:

„Značná část slovinského pokroku byla zásluhou *Dobrovského*. Jako by byl sám Slovinec, zamiloval si slovinskou knihu a slovinské spisovatele. Pomáhal řešit slovinské nacionální problémy filologické i historické. Vědeckou metodu slovinských obroděčů správně usměrňoval. Razil cestu myšlenky o potřebě národních kulturních institucí. Přispíval k prohloubení a obohacení obrozenínského myšlení. Sankcionoval svou autoritou obrozeníské zřízení a byl obroděčům svým dílem a postupem morální oporou. Jenom dílo velikých mužů, kteří se v lidstvu zřídka rodí, může tak všestranně působit na kulturní život cizího, třeba bratrského národa.“²⁸

Kidričovo dílo, kterým vyšetřil vliv *Dobrovského* na slovinské obrození, je vzorné dílo. Slovinci první pochopili význam *Dobrovského*. Už *Zois* dal tomu výraz, nazýváje *Dobrovského* ve svém buditelském kruhu „naši největší oporou a nadějí“. Buditel *Primic* o něm prohlašuje: „Toho muže se musíme držet.“ „Nil desperandum Dobrovio duce“ (t. j. „žádné zoufání, vede-li nás *Dobrovský*“). Obecně ho nazývají buditelé slovinští otcem Slovinců. To bylo v době, kdy *Dobrovský* měl těžké spory s mladší obrozeneckou generací v Čechách a kdy trpěl jejím neporozuměním a nespravedlností. Až dojemná starost Slovinců o *Dobrovského* a jeho zdraví mluví v mnoha listech. Častěji zvu *Dobrovského* mezi sebe. *Dobrovský* na Slovinci myslí, radí a pomáhá kde může. A Slovinci mu zase píší, jak jim prospívá znalost jeho děl. První si uvědomili velikost *Dobrovského* a dávají to najevo nejen při příležitosti díků za poslané dílo, ale i ve vzájemné korespondenci mezi sebou. Uprímná srdečnost, jeden z význačných rysů národní povahy slovinské, vane z těchto dopisů. Skepse *Dobrovského* o budoucnost českého národa, kterou dlužno značně omezit a chápat z velkých požadavků, které *Dobrovský* kladl na jednotlivce i na celek, nedotkla se působení *Dobrovského* na Slovinci. Naopak právě u Slovinců nalzáme doklady, jak *Dobrovský* zaplašoval svou úzkost o trvání českého národa buditelskou spoluprací v slovanském národě daleko menším a zaostalejším. A i těmto Slovincům staví před oči, že i ten nejmenší národ slovanský, lužický, počíná dbát o svůj jazyk a kulturu. R. 1810 poslal *Dobrovský* baronu *Zoisovi* a *Kopitarovi* hornolužický překlad některých částí *Klopstockovy Mesiady* a báseň na obranu lužičtiny z pera pastora *Jirřiho M o h n a*, které měly dokázat způsobilost lužické srbštiny jako jazyka básnického. *Dobrovský* svým dílem a bohatou korespondencí se Slovinci byl pro ně zdrojem poučení o Slovanstvu. Linguistické a filologické práce *Dobrovského* měly vždy základ

obecně slovanský, slavistické sborníky Dobrovského měly vždy cílem informaci o slovanských věcech. Na př. k Slovincům se dostal Herderův chvalozpěv o Slovanech až ze sborníku Slavín. Tak se stala díla Dobrovského Slovincům pramenem informací také z druhé ruky — stejně jako jiným Slovanům.

Dobrovský přirozeně řeší také otázku místa slovinského jazyka v rodině slovanských jazyků. V některých starších spisech pokládal Slovince za varietu Charvátů, ale už v české gramatice dával jim samostatné místo vedle Charvátů a Srbů. Tak se shodl s názory většiny Slovinců, zejména s názory Kopitarovými. Do otázky jazykové zasáhl velmi účinně rozřešením slovinské příslušnosti Rezjanů a Prekmurců. Tím se zvětšilo značně jazykové území slovinské. Ustálení terminologie slavistické u Slovinců stalo se také pod vlivem Dobrovského. Především jistě autoritou Dobrovského ustálil se termín *slovenica lingua*, kterého užíval Dobrovský vedle *vindica lingua*. Z toho byl už další krok, který udělali Slovinci sami: vytvoření termínu *Slovenia*, *Slovinsko*, který obsáhl už celé teritorium slovinské. Dobrovský působil značně na vývoj slovinského literárního jazyka. V otázce pravopisné zastával zavedení české pravopisné soustavy a byl proti přechodným návrhům. Zde nechtěl mít nic společného s rozčlíváním a tvrdohlavostí, které vždy provázely u Slovanů pravopisné reformy. Iniciativa Dobrovského v usměrnění k české pravopisné soustavě přece se uplatnila, a to v době illyrismu, kdy si Charváti zavedli pravopis na základě českém; podobně to učinili i Slovinci. Největší a bezprostřední vliv měl Dobrovský na slovinské mluvnice a tím na vytvoření a normování slovinského jazyka spisovného z reálného základu jazyka lidového. Gramatikář Kumerdej se ještě nevyprostil ve své gramatice z osidel starší racionalistické gramatiky, ačkoli znal Adelunga i Dobrovského. Kopitar psal svou mluvnici již pod vlivem empirických děl Dobrovského. Mluvnický systém Dobrovského sledovali pak Jarnik, Dajnko i Metelko. Znameníť byla znalost slovinské literatury u Dobrovského. Dobrovský ovládal celou literární minulost slovinskou přímo z památek. V tom se s ním mohli měřit ze současníků pouze Zois a Kopitar. Zejména dokonale znal Dobrovský protestantskou slovinskou literaturu 16. stol., uloženou v různých knihovnách německých. Jen málo věcí uniklo jeho pozornosti. Je litovat, že Dobrovský nevydal bibliografii slovinské literatury. Pro mezislovanské vztahy důležité je Dobrovského nadhození českého vlivu na slovinský překlad *Nového Zákona* od Trubara. Dobrovský přímo ukazoval Slovincům na naléhavé úkoly filologické. Především tedy to, co souviselo s mluvnicí a slovníkem, s lidovým jazykem. Časté byly jeho výzvy ke sbírání přísloví a pořekadel i jiného folkloru. Upozornil také zejména na první památku slovinského jazyka, na t. zv. *Frysinské památky* a vyzýval k jejich vydání. Při smrti Dobrovského obrodné hnutí slovinské mělo už pevný základ v moderních mluvnicích, v stolicích jazyka slovinského na dvou lyceích s německou řečí vyučovací a konečně v užívání slovinštiny v základní škole při náboženské výuce. Byl už probuzen smysl pro folklor a pro sbírání památek minulosti. Byla už pevná síť obrozenského ideologie.

Nejvíce osobních styků a nejrannějších měl Dobrovský s Lužickými Srby. Už na studiih theologických v Praze poznal se s Lužičany, kteří studovali v Praze v lužickém semináři na Malé straně. Když se rozhodl pro studia slavistická, pustil se hned do věcí lužických. Po padesáti letech r. 1828 zničil v jednom ze záchvatů chronické duševní choroby hotový rukopis své hornolužické mluvnice, poslední své velké práce. Od 80. let 18. stol. dají se sledovat jeho práce o lužičtině. Jako vždy i zde šel Dobrovský samostatnou cestou. Tvořil si z materiálu vlastní úsudek. Běželo nejprve o zařazení lužické srbštiny v rodině slovanských jazyků. Schlözer,

Rüdiger a Gebhardi pokládali lužičtinu za samostatný jazyk. Dobrovský zprvu na rozdíl od nich spojoval lužičtinu s polštinou a češtinou, pokládal lužičtinu za nářečí smíšené z polštiny a češtiny, které, jak pravil, pro několik málo zvláštností nemůže se klást za hlavní jazyk. Takový názor měl Dobrovský ještě v *Geschichte der böhmischen Sprache und Literatur* r. 1792. Jazyk v obrození národnosti, v době tvoření buržoasního národa, má zajisté základní důležitost. Uprít samostatnost jazyka probouzející se národnosti, formujícímu se národu, znamenalo by ovšem oslabit proces národního zrodu, způsobovaného objektivními příčinami historicko-společenskými. Jinak se ovšem jeví tato věc, jestli si připomeneme, že jazyk slovanský byl tehdy také chápán jako celek a že jeho části se jevíly pak jako nářečí. Ovšem lužické obrození bylo už v proudu. Už jsme se zmínili o „rytířském zpěvu“, který napsal na obranu lužické srbštiny pastor Möhn (Mjeň) r. 1775. Zmínili jsme se už také o jeho překladě několika ukázek Klopstockovy *Mesiady* do lužičtiny, na které Dobrovský upozornil Slovinců. Obrana a oslava jazyka u všech malých národů slovanských byly důležitým činitelem národního hnutí. Směs jazyka polského a českého činila by ovšem Lužičany součástí dvou historických národností se slavnou minulostí. Ale tyto důvody a ohledy u Dobrovského nebyly. Dobrovský šel na jazykový problém lužický jako vždy se stanoviska materiálu a empirie. Příným stykem s Lužickými Srby seznámil se s jejich řečí. Mladé uváděl do slavistického studia a do studia jejich mateřštiny. Jeho cílem bylo, aby některý z nich napsal mluvnici mateřštiny pod jeho vedením. Hlavní jeho korespondent ve věcech lužických, zhořelecký učenec Anton, autor prvního pokusu o řešení původu Slovanů a autor několika jiných spisů o věcech lužických, brzy se z poradce stal učedníkem Dobrovského, zejména ve věcech jazykových. Ale zase je třeba připomenout: bylo by mylné představovat si Dobrovského jako chladného kabinetního učenice, jako doktrinářského gramatika. Také on myslí politicky. V listě Antonovi r. 1795 pronáší názor, že se Lužice vrátí k Čechám, a to se ozývá také v jeho prorockém listu příteli Durychovi rok nato, kde praví, že Sasik ztratí Lužici. Právě Lužice byla pro Dobrovského věcí srdce. Cítíme to už z jeho poznámky, kdy lituje, že obecně slovanské slovo *srdce* není v lužičtině. Cítíme to z jeho bolesti nad nemotorností a zhyzděností tohoto jazyka v dolnolužickém Frycově překladu *Starého Zikona*.

Dobrovský konečně došel z materiálu k názoru, že lužická srbština v obou hlavních nářečích představuje dva samostatné jazyky. Toho názoru drží se ještě v Institucích. Několikrát pomýšlel Dobrovský na cestu do Lužice, ale cestu mohl uskutečnit až r. 1825. Vědecká kořist neodpovídala očekávání, ale hodně získal stykem s lužickým lidem, kde s potěšením nalézal lidi, zejména ženy, které nerozuměly německy. Navštěvoval školy a kláštery, léčil chudé lidi a pomáhal, kde mohl. Vidíme zde Dobrovského člověka a lidumila uprostřed lužického lidu. Znalosti písemnictví lužického měl Dobrovský, jak dokazuje jeho korespondence a doplňky k lužickým částem Šafaříkovy *Geschichte der slawischen Sprache und Literatur*, dokonale. Nákrsek hornolužické mluvnice byl jistě hotov a jeho zničení v záchvatu choroby je velká, až tragická ztráta. Ale tuto ztrátu napravili přímí i nepřímí žáci Dobrovského. Podle české mluvnice Dobrovského napsal mluvnici lužičtiny Zejler ještě jako lipský student r. 1830 a *Jordan*, kdysi seminarista Dobrovského, napsal svou mluvnici r. 1841 zcela v duchu svého učitele. Také Čech Pacák, který se téměř polužičtil, psal svůj hornolužický slovník podle vzoru slovníku Dobrovského. Znalost díla Dobrovského u buditelů lužických byla značná. Buditelská síla tohoto díla působila a působil také i Dobrovský sám.

Styky Dobrovského s Poláky nebyly tak hojné jako s jinými Slovany, ale zato

byly významné. Osobně se znal s předním básníkem z okruhu t. zv. slovanského messianismu polského, Woroniczem. Arcibiskup Woronicz byl vlivný člen varšavského Towarzystwa przyjaciół nauk, které záhy učinilo Dobrovského svým čestným členem. Dobrovský seznámil Woronicze s pražským kruhem svých přátel slavistů. Dobrovský se setkal i s Niemcewiczem, druhem Kościuszkovým, básníkem polského odboje, lyrikem a epikem slavné polské minulosti, ale také autorem politických a satirických her, z kterých dvě r. 1819 Niemcewicz Dobrovskému po bratrovi poslal zároveň s krátkou zprávou o literárních novinkách. Dobrovský koresponduje také s osvíceným aristokratem Ossolińským, mecenášem a zakladatelem bibliotéky a vědeckého ústavu ve Lvově, nesoucích ještě dnes jeho jméno. Polský jazyk a literatura byly koncem 18. století daleko rozvitější než kterýkoli slovanský jazyk a literatura. Nebylo sice ještě kodifikace spisovné polštiny, ale polský jazyk spisovný neztratil kontinuitu s minulostí, trval; bylo třeba jen, aby místo latiny vnikl do všech odvětví literatury, nejen umělecké, ale i věcné. Vliv Dobrovského na vývoj jazykovědy v Polsku je dán hlavně jeho korespondencí s filology Lindem a Bandtkem. Se Samuelem Lindem setkal se Dobrovský r. 1796 ve Vídni, kde už Linde pracoval na svém znamenitém slovníku polského jazyka. Dobrovský sleduje postup Lindovy práce, radí soukromě, recensuje šetrně. Vliv na Jiřího Samuela Bandtkeho je jasnější a jistě větší, a to hned od počátku korespondence r. 1810. Jsou tu důležité úvahy historicko-filologické. Jazykové problémy týkají se dialektologie polské a české, hlavně slezských nářečí, a historie polské gramatiky, kterou Dobrovský sestavil v soupise polských gramatik. Pod vlivem Dobrovského Bandtke přepracoval třetí vydání své *Polnische Grammatik* z r. 1824, které věnoval Dobrovskému. Přepracoval ji podle děl Dobrovského a podle rad v korespondenci. Podle vlastních slov Bandtkových stal se Dobrovský spoluautorem té gramatiky. K připojenému slovníku dal Dobrovský na 300 oprav. Tak zasáhl Dobrovský také do jazykovědy polské. V korespondenci s Bandtkem řešil Dobrovský nejdůležitější problém jazykovědy a literární vědy, podstatu spisovného jazyka, a to právě na jazyku, kterému věnoval Dobrovský život od mužných let. Archeolog Surowiecki, předchůdce Šafaříkův, projevil mínění, že církevněslovanský jazyk je umělý, učenecský výtvar, který neměl nikdy odpovídající živý jazyk. Bandtke dal o tom zprávu Dobrovskému a Dobrovský v listě z března r. 1826 řeší zásadně tuto věc. Práví zde: „Církevní slovanština může být dnes pokládána za učenou řeč, protože se jí nemluví. Ale původně musila to být řeč lidu. V Makedonii najdou se ještě zřetelné stopy toho. Proto jsem ji nazval někdejším makedonsko-bulharsko-srbským dialektem. Pan Kopitar chtěl by ji nazvat pannonskou, při čemž myslí na své Kraňce. Ale Cyril a Metod nebyli z Lublaně, ale ze Soluně, tedy — na Moravu přinesli již hotové liturgické knihy.“ Dobrovský se obrací proti Šafaříkovi a Blahoslavovi, kteří církevní slovanštinu spojili se slovenštinou pro podobnosti některých slov. Dobrovský praví: „Musíme se zde dívat ne na jednotlivá slova, ale více na gramatické formy.“ V tomto výroku je také celý Dobrovský jazykozpytec: ne slovičkářství, ale gramatická forma jako nástroj myšlení.

Stejně empiricky a bez předsudků jako zkoumal všechny dialekty slovanské, pozoroval Dobrovský také slovenštinu. Záhy začíná se jí zabývat; styky se Slováky měl už od r. 1779, zejména s Ribayem udržuje korespondenci už od r. 1783. Z Ribaye se pod vedením Dobrovského vyvinul „moderný filolog velmi pekného formátu“.²⁹ Byli to většinou slovenští evangelíci a měli jistě také vliv na Dobrovského v otázce spisovného jazyka slovenského. Ale nehledě k tomu podle některých zjevů usuzuje Dobrovský, (dnes víme, že mylně), že český jazyk je uprostřed mezi charvátštinou

a polštinou, slovenský že je blíže k charvátštině (ještě v *Geschichte* 1792). V Institucích slovenský jazyk uvádí Dobrovský na prvním místě severozápadní větve slovanských jazyků vedle českého, obou lužických a polského. Mohlo by tedy překvapovat, že měl záporné stanovisko k Bernolákově spisovné slovenštině. Historismus, kterým se odůvodňovalo stanovisko Dobrovského, by nestačil na vysvětlení, i kdyby se chápal v tom smyslu, že Dobrovský, znatel historického vývoje spisovných jazyků slovanských, odsoudil povrchní, mechanické pokusy tvořit spisovné jazyky, jak to skutečně také udělal.³⁰

Měl s toho stanoviska všechno právo Bernolákovu trnavčinu srovnávat se starším pokusem se sotáckým dialektem (1752), zejména když znal výtky, činěné Bernolákovi a Fandlymu, že to není „pravá slovenština“.

Ale byl zde ještě důvod jiný. Dobrovský pravděpodobně pokládal podniky katolických farářů západoslovenských za pokračování reakční propagandy proti „husitským Čechom“. Spíše než vůbec kdo jiný u nás znal tradice propagandy v Trnavě, kde se sbíhaly jako v jednom z center missijní snahy (chovanci missijního ústavu římského Illyrika konali zde své „studium generale“); věděl, že v Trnavě se tiskly také propagační spisy, zejména charvátské (v dialektu kaj-kavském). To, že bernoláčtina už také připravovala zákonitý proces jazykového formování novodobého slovenského národa buržoasního, mohl ovšem Dobrovský tak málo vědět, jak málo tehdy ještě bylo náznaků o zrodu slovenské buržoasie. Naivní by bylo vidět v jeho záporném stanovisku nějaký český buržoasní nacionalismus nebo dokonce šovinismus (jako je naivní vidět „šovinistický nacionalismus“ v tom, že na mladého Dobrovského spolužáci pokřikovali „Němec brouk, hrnce tlouk“, což mohl být spíše projev lidového odporu proti německým vykořisťovatelům). To spíše už by se mohly kvalifikovat nějak podobné výtky druhé, mladší obrozenecké generace české, která předhazovala Dobrovskému, že osamostatněním slovenštiny v klasifikaci slovanských jazyků a uváděním srovnávacího materiálu ze slovenských nářečí v *Lehrgebäude* (1809) a jinde dal podnět k tvoření spisovného slovenského jazyka. Ale také to nebylo jeho úmyslem. Jinak by byl v Slovence r. 1815 nenapsal: „Katoličtí Slováci budou si tedy musít vypomáhat dále českou biblí, jak to dělají protestanti a od pradávna dělali.“ Přitom nelze popřít, že se Slováci jevili Dobrovskému jako vykořisťovaná etnická jednotka lidová (o čemž svědčí i podoba Slováka, kterou připojil k Slovence II. a která ilustruje skutečný stav porobeného slovenského lidu se slabou vrstvou katolických a evangelických farářů, učitelů, hrstky řemeslníků a několika zhungarisovaných zeman-ských rodin). Dobrovský přijímal ovšem bernoláčtinu jako fakt a věnoval jí pozornost, zejména když se seznámil s Bernolákovou gramatikou (z r. 1790) a s jinými spisy bernolákovců. Proto také v pozdějších vydáních svých děl (zejména v *Lehrgebäude* z r. 1809) vynechal odsudek bernoláčtiny. Zájem, který věnoval Dobrovský slovenštině, a to přímo a nepřímou skrze své slovenské přátele (Leška, Ribay, Tablic, Palkovič a j.) působil kladně na slovenské jazykově literární obrození, ale nejen to: jako osobnost působil na celou obrozeneckou ideologii na Slovensku. Za skutečného už zrodu slovenské buržoasie (o generaci později než v Česku) je Dobrovský na Slovensku už uznávanou autoritou: dovolává se ho Ludevít Štúr v úvodu své *Náuky reči slovenskej* (1846) a píše tuto mluvnicí středoslovenštiny podle gramatických zásad Dobrovského. T. zv. opravená slovenština (podle usnesení Štúra, Hurbana, Hodži a Hattaly z r. 1851) přijala pravopisný systém t. zv. analogický podle zásad Dobrovského.

III.

Viděli jsme již při přehledu působení Dobrovského na vznikající a obrozující se slovanské literární jazyky, jak literární projevy tvořily mu s předmětem jazykového bádání jednotu, kterou nazíral jako část historie národního společenství. Jazyk, literatura, historie a druhy i národopis a archeologie jsou v jeho pojetí slovanské filologie spjaté předmětem, jak jej dával sám život a potřeby vyvíjejících se slovanských národů. Už jeho časopisy, *Böhmische und Mährische Litteratur auf das Jahr 1779* (1780) a *Litterarisches Magazin*, ukazují, že mladistvý vykladač biblických textů chápe literaturu jako prostředek společenského vývoje, tedy historicko-společensky a že úkol svůj bere velmi vážně, kriticky a bojovně. Do vznikajícího už německo-ruského slovanovědní vstoupil především jako badatel o církevněslovanském překladu bible, ale rozšířil svůj pohled na všecko, co souviselo se životem starých i současných Slovanů v oboru historie a filologie. Ponecháme-li stranou českou literaturu, kde je obecně známa jeho znalost pramenů, dosud nikým nepřekonaná, žasneme nad šíří zájmů Dobrovského v oboru slovanských literatur. Přímou z pramenů se seznámil se starší literaturou všech Slovanů; v tom se Dobrovskému dosud nikdo nevyrovnal. Namáhavé cesty do domácích i cizích knihoven a archivů, ohromná namáhavá korespondence, kolik znalostí paleografických, bibliografických, ovládání dějin slovanského knihtisku! Především všecko, co souvisí se vzdělaností a písemnictvím církevněslovanským, přitahovalo zájem Dobrovského. To byl vždy most, kterým přecházel Dobrovský k literární kultuře pravoslavných Slovanů. Tak církevní slovník Aleksejevův (z r. 1773) seznámil Dobrovského a Durycha také s jinými vydáními badatelského kruhu při moskevské universitě (VoInoje rossijskoje sobranie), který podobně jako Soukromá učená společnost v Praze spojoval zájem přírodovědné, historické i literární. Už jsme poznamenali, že Dobrovský se stal členem Ruské akademie, s jejímiž členy a prací se seznámil už při návštěvě Ruska r. 1792. Překonával celá desetiletí stálé obtíže v dosažení nových ruských knih a publikací. Teprve v pozdější době členství v slovanských učených společnostech mu napomáhalo; kromě toho byla to hlavně vídeňská dvorní bibliotéka a pomoc Durychova, pak Kopitarova, také Ribayova. Ribay v Pešti přímo chytil obchodníky z Ruska, aby od nich získal nějaké ruské knihy pro Dobrovského.

Rozumí se samo sebou, že mu neunikla žádná ze známých staroruských památek, která byla v dosahu možností. Ale přes to mu mnoho uniklo na ruské cestě, co mu měli badatelé ukázat. Soupis toho u Lavrova překvapuje. Letopisy staroruské, hodnocené slavisty ruskými i německými vysoko, musily upoutat pozornost Dobrovského už svým jazykem. Ale Dobrovský zdůraznil i buditelskou sílu zápisů o starém ruském státě. Četl je se svými žáky, podnítil Němce Josefa Müllera k překladu t. zv. Nestorova letopisu, pomáhal mu v tom a dodal k překladu textovou analýsu různých rukopisů a recenzí,³¹ kde v textové kritice předstihl Schlözera, o němž se jinde zmínil jako o mistrovi, od kterého se učil historické kritice. Ale Müllerovi pomáhal také v překladě Slova o pluku Igorově, památky 12. století nedávno objevené, která každého vzdělaného Slovana naplňovala pýchou nad uměním básníka staroruského. Bylo třeba ukázat Západu, znevažujícímu Slovany, jak staré umění Rusů, tak i zásluhy v obraně Evropy.³²

Proto také Dobrovský psal o nejstarší právnícké památce, t. zv. Ruské pravdě z dob Jaroslava Moudrého. Bibliista Dobrovský sledoval ovšem náboženský život Rusů v minulosti, tak Maxima Greka, patriarchu Nikona, protopopa Avvakuma; zejména charvátský misionář na Rusi, Križanić-Bělik, svérázný a smělý myslitel

a znatel Slovanů, musil Dobrovského upoutat nejen pro svou všeslovanskou mluvnicí, kterou si Dobrovský na Rusi našel a z níž některá místa pro Durycha opsal, ale pro vztahy k humanisticko-baroknímu slavismu, jehož vlivy hledal už Dobrovský sám u Simeona Polockého a Feofana Prokopoviče. S obdivem nyní zjišťujeme, jakou síť mezislovanských vztahů sledoval Dobrovský. Vždyť i ti gramatikové, zejména jeho oblíbený Meletij Smotrickij, jsou v té spojitosti.³³

Na zpáteční cestě z Ruska zjistil si Dobrovský ve Varšavě u bibliotékaře Albertrandiho, že Skorinova běloruská bible byla tištěna v Praze, a položil základ výzkumu šíření husitského biblismu a tím i hnutí husitského na východ. To už přemýšlel o vlivu české bible na protestantskou slovinskou; za tisky slovinskými z okruhu Trubarova neváhal několikrát navštívit západoněmecké knihovny. Řekli jsme již, že znal slovinskou literaturu, stejně jako lužickou přímo z pramenů; v znalosti lužické literatury se mu nevyrovnal nikdo druhý, v znalosti slovinské v té době snad jen Kopitar.

Bádání o písemnictví charvátsko-hlaholském náleželo ovšem k nejvlastnějšímu okruhu zájmů Dobrovského. Že odtud postoupil ke studiu charvátské literatury dialektu kajkavského, která šla ve směru humanisticko-barokního slavismu, bylo jen rozšířením zájmu především jazykového a bylo důsledkem řádových tradic slovanovědění. A bylo také přirozené, že od studia Kašičovy srbocharvátské gramatiky (1604) postoupil i k znamenitým dílům dalmatsko-dubrovnické literatury, jimž vytvářela spisovnou normu; Gundulić, oba Zlatarićové, Palmotić a j. nejen pro Čechy, ale i pro ostatní kulturní svět byli objevy. Zdůrazňováním této literatury vytvářel pro Charváty most, kterým přešli později k Vukově reformě na základě štokavského nářečí.

Dobrovského doplňky a korektury k Šafaříkově *Geschichte der slawischen Sprache und Literatur nach allen Mundarten* (Pest 1826),³⁴ stejně jako recenze *Historie literatury české* od Josefa Jungmanna (Praha 1825),³⁵ napsané bezprostředně po objevení knih, svědčí nejlépe o znalostech Dobrovského stejně jako o jeho důsledné kritické metodě, kterou opravoval názory obou představitelů druhé obrozenské generace. Tak na př. i v bulharské literatuře, o které nejméně věděl už proto, že bulharštinu dlouho neuznával za samostatné nářečí (učinil to výslovně až v této recenzi Šafaříkovy *Geschichte*³⁶), přece jen mohl doplnit Šafařka, uváděje knihu Abagar od bulharského biskupa Filipa Stanislavova (tištěnou v Římě 1651 cyrilskými písmeny, která označuje Dobrovský za bosensko-srbská).³⁷ Kniha pokatolictěných Bulharů je někdy pokládávána za počátek spisování v novobulharštině, ačkoli vznikla z katolické propagandy a unionismu. Stejně neunikl pozornosti Dobrovského slabikář Mich. Grozdice, faráře v Banátě (tištěný v Temešváru 1779), určený pro bulharskou mládež farnosti, ačkoli spíše to je jazyk, jak praví Dobrovský, „dalmatsko-illyrský“, t. j. jak bychom dnes řekli, srbský. Nechť to slouží jako ukázka skromných začátků bulharského obrození i obtíží spojených s bádáním o Bulharech; živořících v turecké porobě jako rája dlouho neznámá světu, a to neznámá i těm, kteří si vzali za životní úkol poznat všecky členy slovanské rodiny.

Studium polské bible rozšířil Dobrovský záhy na zkoumání vlivu staročeské literatury na polskou, na shledávání starých tisků. Durych už r. 1786 obrací jeho pozornost na bibliotéku Załuských. Ve Varšavě a v Krakově právě v tragickou dobu druhého dělení Polska r. 1793 při návratu z Ruska pilně pracoval v knihovnách a archivech.

R. 1810 Bandtke se radí s Dobrovským o založení historicko-literárního družstva českých, slezských a polských historiků. Dobrovskému se to líbí a hned

předkládá řadu námětů (pravopis, biblické studium, prvotisky, mythologie a jiné speciální otázky). Svědčí to o tom, jak pojímal slovanské literatury v organické souvislosti. Dobrovský se ovšem musil dostat k starým kronikářům polským, Gallovi, Kadlubkovi, Boguchwałovi, Długoszovi, k legendě svatovojtěšské, ke krakovské tiskárně Švajpolta Fiola, nařčeného z husitství, kde se tiskly cyrilské knihy, ke knihám českých bratří v Polsku, stejně jako k písni polského husity Gałky, velebící Wychifa,³⁸ shání Psalterz Kochanowského a v té souvislosti brzy pátá po jeho básnických předehůdcích. Bandtkého a jiné upozorňuje na exemplář Žofiiny bible v Šarošpataku, kam mohl býti přinesen Komen-ským neb jeho průvodci. Zjevy spojující českou a polskou literaturu Dobrovského nejvíce zajímají (Pavel Židek z Prahy, Paprocký, latinské přepracování Rady zvířat a j.). Upozorněn předmluvou Konáčovy hry Judyth na tehdejší polské překlady Plauta a Terentia, pídí se po nich a konstatuje v listě Bandtkovi (1812), že tehdy „Poláci a Češi měli větší literární styk než dnes“. Prakticky uskutečňoval Dobrovský už literární vzájemnost slovanskou a její potřebu zdůrazňoval u všech svých slovanských přátel. Bylo to právě čtvrtstoletí před Kollárovou koncepcí slovanské vzájemnosti.

V Polsku našel Dobrovský také porozumění pro tuto vzájemnost. Nemůže být lepší svědectví pro to než to, že Bandtke vykládal svým posluchačům na Jagel-lonské universitě Slavína a Slovanku (píše o tom Dobrovskému r. 1824), že ve své Historji drukarń vyšetřuje české vlivy kulturní, ukazuje na užívání češtiny v Polsku podle Górnického, na česko-polského spisovatele Paprockého a j.

Dobrovský položil základy nejen srovnávacímu slovanskému jazykozpytu, ale i srovnávací literární vědě slovanské v době, kdy zjišťovaná fakta a metoda byly přímými společenskými činiteli, které jako součást pokrokové nadstavby působily k změně základny.

Při poměrné vyspělosti literárněvědného snažení v Polsku nemusí Dobrovský dávat celý program práce (jako na př. u Slovinců), ale i u Poláků je iniciátorem tak důležitých děl, jako je dílo Bandtkovo o polském tisku. Linde — patrně při práci na srovnávacím slovníku — přišel na myšlenku napsat obecné dějiny slovanských literatur. Podával Dobrovskému náčrt svého plánu, chce „být opět jeho uředníkem v slovanské literatuře, jako jím byl v jazykovědě“. To bylo r. 1823 a to byl podnět pro Šafaříka. Nedlouho před tím z Paříže psal Dobrovskému Bobrowski, vyslaný vilenskou universitou na biblistické a orientalistické studie; Dobrovský uváděl ho v Praze již dříve do studií slavistických a orientalistických. Bobrowski píše, že by si pokládal za čest být žákem Dobrovského v „slovanské literatuře“. I pro Poláky je tedy Dobrovský znalcem a představitel „slovanské literatury“, slovanské literární vědy v její celosti.

Dobrovský byl vzorem a východiskem zejména pro Poláka Bentkowského v jeho Historii polské literatury (1814) a pro Šafaříka v jeho Dějinách slovanské řeči a literatury. Spojení bibliografie a historického nákresu, kterého užil v Dějinách české řeči a starší literatury, bylo jistě jejich vzorem. Dobrovský zde viděl právem svůj „plán“. Působili živé dějiny literatury zpět na literaturu, t. j. na literární tvorbu, je tu Dobrovský také jistě pozoruhodný. Otázka české prosodie, skladby českého verše, byla jím jednou provždy rozřešena. A tak tento badatel, kterému se někdy upírá smysl pro formální složku literárního díla, měl stanovením správných zásad přízvučnosti vliv na celou další českou poesii a zčásti i na poesii jižních Slovanů.

Měříme-li literárněvědné dílo Dobrovského se stanoviska dnešního srovnávacího studia slovanských literatur, musíme prohlásit, že Dobrovský je jeho

zakladatelem. Svými pracemi podal obraz církevněslovanské vzdělanosti v celém rozsahu jejím jako východiska slovesnosti u většiny Slovanů. Ukázal mezislovanské spoje této vzdělanosti, a to zejména tím, že probádal její hlavní složku — biblismus. Dále veden zájmem o slovanský překlad bible podal přehled velké mezislovanské akce na rozšíření protestantské bible prací Slovince Primože Trubara a jeho spolupracovníků v 2. polovině 16. století. Obrazy dvou charvátských spolupracovníků Trubarových, Antonia Dalmaty a Stefana Konsula, zdobí první stránky Slavína. Dobrovský ukázal svou péči o rozšíření české literatury, zejména české bible u Poláků a východních Slovanů, cesty budoucímu bádání. Vyšetření běloruského překladu Skorinova podle české bible je základní vrtbou. (Názory o Skorinově bibli přejal hned Karamzin.) Na tom, co zjistil Dobrovský, buďovalo se dále a jen na tom základě došlo se až k dnešním šetřením o expansi českého biblismu a hnutí husitského na slovanský východ.

Je pravda, že Dobrovský se nezabýval novými zjevy slovanských literatur a zejména ne po stránce umělecké. To, co možno vytykat Kollárovi, mladšímu o více než jednu generaci, nelze vytykat Dobrovskému: svědčilo by to o naprostém nepochopení jeho metod, moudrého omezení pracovního oboru, beztak už ohromného, dobového a snad i třídního ohraničení. Podezírat Dobrovského z nedostatku uměleckého cítění a soudu, jak to dělali samozvaní buržoasní estéti, znamená stejné nepochopení. Jediný výrok Dobrovského, že stačily by letopisy a Slovo o pluku Igorově, aby se staroruská literatura vyrovnala jiným, usvědčuje estéty ze lži. A několik řádek o Slovu v recenzi Šafaříkovy Geschichte může být východiskem rozsáhlého tvaroslovného rozboru umělecké stavby.

Kladný vztah Dobrovského k lidové slovesnosti plynul už z jeho badatelského poměru k lidové řeči, k dialektům, v čemž se shodoval s Fuldou, ale nikoli s Adelnem, který lidové řeči nedbal. Řeči lidové Dobrovský naslouchal, od lidu se jí učil; zkoumal lidovou slovesnost, která se historicko-sociálním vývojem za rozkladu feudalismu objevovala jako vlastní tvorba vykořisťované třídy a překvapovala svým svérázem a poetickou hodnotou. Dobrovský to byl, který pronesl krásná slova o tom, že „prostý člověk je všude básníkem ve své řeči“ (v listě Kopitarovi 1812). Už v německo-českém slovníku (1802) zdůraznil nejen lidový jazyk, ale i jeho slovesné projevy. Kosmopolitní věda u nás i jinde u Slovanů zdůrazňovala vždy vliv Herderův. Ale nežrazil Herder termín „Volkslieder“ (1778) a než mohutně rozvířil zájem o „prostonárodní“ poesii, byla už sbírka bylin Kirši Danilova (z pol. 18. století) a byl už Razgovor ugodni naroda slovinskogo (tištěný 1756, rozšířen 1759), kde bračský františkán Kačić podal ohlasy lidové epiky srbocharvátské a vytvořil tak oblíbenou v lidu „pesmaricu“ Tu knihu Dobrovský znal a věděl i o celém proudu zájmu o lidovou slovesnost v pásmu humanisticko-barokních slavik. Herderovu iniciativu ke sbírání písní a pověstí slovanských v jeho Ideen vítal; už r. 1792 upozornil na slavné místo Herderovo Durycha a sám je uveřejnil na čele Slavína. V Slavínu uveřejnil také místo z Dějin Dalmacie, Charvátska a Slavonie od Engela, kde se mezi jiným mluví o „morlacké“ poesii, na niž Goethe svým přebásněním Mezanaginice (v Herderových Volkslieder I, 1778) kulturní svět upozornil. Dobrovský znal i folklorní knížky ruské z druhé poloviny 18. století a na Rusi bedlivě sledoval četbu měšťáků moskevských (čtou a kupují jen „romanenses historias“).³⁰ Jistě už tehdy vznikl v Dobrovském úmysl psát o lidových knížkách (Volksbücher), jak o tom později psal Jak. Grimmovi (1811).

Měl ovšem především zájem o přísloví, a to jistě pro jejich jadrný lidový jazyk. V Slavíně (1808) vytiskl Dobrovský 100 ruských přísloví z moskevské sbírky

s překladem německým a někdy i s českými paralelami; srbská přísloví v Slovance (1815) ze sbírky Muškatirovičovy (1787) překládá do němčiny a vykládá gramaticky. Jindy vyzývá k sbírání slovenských, lužických a charvátských přísloví. V recenzi Šafaříkovy Geschichte (ve vídeňských Jahrbücher 1827, jak citováno výše) upozorňuje na sbírku přísloví Mikloušičových (z r. 1821). Dobrovský byl i prostředníkem mezi Němci a Slovy v opatřování informací a folklorního materiálu. Jak. Grimmovi poslal r. 1811 překlad Igora a píše o slovenské národní písni (narážej zde také na Kačice). Jak. Grimmovi poslal r. 1812 šest polských povídek lidových, které na jeho žádost obstaral Bandtke. Příklady by bylo možno rozmnožit a zejména také ve směru obsahu folkloru: žádá-li Dobrovský od Bandtka maloruské písně a poznamenává-li, že je vláda zapovídá pro jejich revoluční ráz, nedívá se na lidovou slovesnost jako „kabinetní filolog“, který se „politikou nezabývá“. Odtud také jeho přání poznat co nejvíce krakováčků r. 1815 (poté Hanka šel tím směrem). Téhož roku ptá se Dobrovský Bandtka na hodnotu písní ve sbírce Bielského atd.

Zájem o srbocharvátskou poesii lidovou projevoval Dobrovský velmi často. Písně ze sbírky Vuka Stefanoviće Karadžiče četl Dobrovský se svými žáky a vyjádřil se o nich (v listě Kopitarovi 1817), že „nezná nic něžnějšího, měkčího než básně v piesnarici“. Proto překvapuje úsudek Dobrovského, projevený v listě Kopitarovi ze srpna 1826 o epických písních, vydaných Karadžičem v Lipsku (1823). Strohé srovnání hajduckých kousků („Ajduken-Streiche“) s Nibelungy nebo s jinými „Gassenhauer“ má ovšem rub a líc. V „nesmírných lžích a vychloubačství“ podobají se srbským písním podle Dobrovského ruské „drevneje stichotvorenije“, jak sám píše. Dobrovský odsuzuje tedy fantastickou hyperboliku lidové písně epické. Už před lety Čurčín upozornil na to, a opakuje to po něm Kršić,⁴⁰ že také Goethe, s kterým se setkal Dobrovský r. 1823 v Mariánských Lázních, se podobně odklonil nejen od srbské, nýbrž i od staroněmecké epiky. Není to patrně náhodou a jistě to není mínění od jednoho druhým přejaté. Ale u obou to může být podobná reakce třídně ohraničených příslušníků osvícenecké generace na romantické přečeňování lidové poesie. Přičte-li se k tomu, co se s „prostonárodní“ tvorbou počalo provádět, živědecké tlumočení mythologické, nerozlišování historického původu, přímé mystifikace se starobylostí a novodobé podvrhy, vysvětlíme si vznikající nechuť racionalisty Dobrovského. Jen ten, kdo neví, že „modrý abbé“ byl také moudrý abbé, jehož vtip se uplatňoval i ve společnosti, která rozuměla vtipu, bral by vážně vtip, který se skreslující indiskretností Čelakovský donesl Kamarýtovi. Dobrovský prý mluvil k Čelakovskému v tom smyslu, že neví, co ti lidé mají teď se srbskou písní — že to všecko vyvolal Kopitar, že pak pověsili něco na nos Goethovi — a že nyní dělají tolik povyku. A dodal prý: „Und es sind doch nur Gassenhauer! Etwas anderes sind die russischen, sie haben noch doch in der 3ten sing. das alte tz—.“⁴¹ Nestrannému pozitivistickému historiku slovanské filologie, jako byl Jagić, bylo ovšem konstatovat prostě, že Dobrovský ještě nerozuměl zcela lidové poesii. Jagićovi ovšem bylo vzdáleno, aby viděl literární zjevy historicko-spoolečensky a třídně — stejně jako daleko od toho byla pozitivistická věda česká. Teprve Julius Fučík v Návratu modrého abbé při vši účtě, s kterou objevoval skutečnou velikost Dobrovského, rozlišil: „Třebaže se Dobrovský láskyplně dovede zaposlouchat do lidové mluvy, přece je dalek od lidové základny národa.“⁴² To však nikterak nezmenšuje zásluhy, které měl Dobrovský na probuzení a pěstování smyslu pro lidovou slovesnost v slavisujícím vzdělanectvu vůbec a na zařazení lidové slovesnosti do bádání o slovesnosti slovanské zvláště. Nastupující

buržoasní generaci ukázal Dobrovský už celý široký okruh slovanské slovesnosti (užijeme slova „slovesnost“, ačkoli to patriarcha pokládal za zbytečný rusismus — což vyvrací už samo pojetí „lidové slovesnosti“, kde ústnost kolektivní tvorby odporuje užití slova „literatura“, t. j. písemnictví).

Určitá „oddálenost od lidové základny“ a třídní ohraničenost byla také činitelem v poměru Dobrovského ke generaci Jungmannově a Čelakovského, která už v budoucnost národa a jeho slovesné kultury nejen věřila, ale pracovala pro ni všemi prostředky. Nelze také vysvětlit ničím jiným záporné stanovisko Dobrovského k vyučování češtiny na gymnasiích, projevené právě v posudku Jungmannovy Historie literatury. Podle Dobrovského nařízení z r. 1816 „svedlo některé příliš horlivé vlastence, aby pěstovali české jazykové studium jako řádný předmět gymnasiijního vyučování“. Dobrovský cituje pak dekret z r. 1821 „proti tomuto nevhodnému postupu“. Správně k tomu poznamenává J. Černý: „Dobrovský už nemohl porozumět buditeckému programu svých nejlepších žáků.“⁴³

IV

Sledovali jsme dílo Dobrovského v slovanském obrození jazykově literárním podle hlavních faktů. Je z nich patrné, že Dobrovský nejen vlastním dílem položil základy slovanské filologie, a to nejen volbou předmětu, ale v podstatě už i srovnávací metodou, uplatňovanou jak při zkoumání jazyků slovanských, tak i literatur. Představa a cit sounáležitosti slovanského světa jej vedla. Tatáž představa a cit ozývaly se více méně u všech formujících se buržoasních národů slovanských. Dílo Dobrovského přicházelo na pomoc všem, spíše ovšem malým slovanským národům než velkým. Dobrovský se nakonec stal u nich symbolem slovanství, patriarchou slovanským. Slovanství, slovanská idea, u malých národů víra v silného bratra Rusa, posilovaly v úsilí o stvoření národa, stávaly se součástí nového vlastenectví. Ale v míře tohoto slovanského citu, v míře tohoto vlastenectví, která je dána zejména vztahem k historickým faktům, počal se Dobrovský rozcházet i se svými nejmilejšími žáky, jak se to zvláště projevilo v hodnocení t. zv. rukopisu zelenohorského, který Dobrovský ihned označil za falsum. Dobrovský našel stoupence v Polsku (zejména Bandtka) ve svém sporu s Rakovickým, který užil fals ve vydání Pravdy ruské, věřili mu Slovinci a Charváti, ale nikoli Češi. Mladá buržoasie česká prostřednictvím vlastních žáků Dobrovského, Hanky a Lindy, kteří se zpronevěřili hlavní zásadě mistrově o neústupném hledání a držení pravdy, vytváří si fantastický staročeský nimbus. Je to ovšem už v době metternichovské reakce, kdy se již buržoasie česká nejen smiřuje s feudály, ale čeká od nich pomoc pro „národ“, pro vybojování státního práva v rámci austroslovanském. Jisté je, že víra v rukopisné podvrhy podněcovala národní hnutí v českém měšťanstvu. Nástup vlastní lidové základny nastává až v 30. letech. Tehdy podle Zdeňka Nejedlého dochází „k velikému a hromadnému probuzení selského lidu“. Jiná třída hlásí se v inteligenci a v městském obyvatelstvu. Toho se Dobrovský nedožil. Kmetný badatel věren osvícenským zásadám a racionalistické kritice dovršuje životní dílo metodicky: tato metoda se právě označuje jako kritický slavismus.⁴⁴ Recenze Šafaříkovy Geschichte a Jungmannovy Historie ve vídeňských Jahrbücher der Literatur r. 1827 jsou vrcholem a syntesou kritického hodnocení faktů a jsou především zásadním odmítnutím „hyperpatriotismu“ a všeho toho, „co vnuká patriotickému spisovatelů záliba ve všem, co slouží Slovanům k slávě“.⁴⁵ Ale jsou plně sebevědomým a přitom důstojným odmítnutím lehkověrnosti všech těch, kteří na př. věří pod-

vrženému rukopisu, aniž ho viděli, proti „úsudku znalce, který měl příležitost výrobek důkladněji prozkoumat“.⁴⁶

Dobrovský, který počal v mládí s čištěním historie od bájí humanisticko-barokního slavismu, orientovaného feudálně, musil bojovat na stará kolena proti bájím romantickým, sloužícím buržoasii, která se dostávala na sceně. Nerozhodovala tu ještě podle slov Fučíkových „lidová základna národa, uvolněná rozvojem výrobních sil a josefinskými reformami“, aby „zachvácená národní a buditel-skou myšlenkou“ dala jí „odbojný ráz a směr“.

Je přirozené, že i Dobrovský v období reakce viděl možnosti nápravy v panovníku a ve šlechtě. Loyální thema v řeči před císařem Leopoldem r. 1791 je však prolno to zdůrazněním přirozeného práva (Čechů a Slováků je 6 milionů, Slované jsou polovinou obyvatelstva v habsburských zemích, mají právo na svůj přirozený jazyk, drahé dědictví po předcích). Zdůraznění velikosti Slovanů, zejména ruských, a jejich moci, sahající až k hranicím Číny, bylo výrazem rodícího se nového národního ducha.

Za čtvrtstoletí nato r. 1815 v listě Kopitarovi je s nejlubším z jeho poměrně dost četných — při jeho citové uzavřenosti a nechuti k výlevům citovým — polonofilských projevů vyslovena opět víra v pomoc panovníků a šlechtu: „Die Polen bleiben mir werth und ich würde nicht unterlassen, auch für ihre Nationalfreyheit zu arbeiten, nach allen meinen Kräften, als wenn es mein Vaterland wäre. Die Zeit sey gar nicht fern, wo dasjenige ausgeführt werden soll (nicht durch Aufruhr, sondern durch eingreifendere Mittel), was alle wahre und brave Polen wünschen und hoffen.“

Ale takové a podobné názory, které vystřídávají jeho starší prognosy o neudržitelnosti dosavadního feudálního řádu, nezasahují do jeho prací. Naopak své starší názory, které kříží mnohou podle něho „hyperpatriotickou“ koncepci, Dobrovský drží a podpírá novými důvody a dává jim koncise kritickou formu spolu s novými problémy.

Hned v počátcích své vědecké činnosti Dobrovský se rozešel s několika názory, z nichž rodící se vlastenectví české čerpalo sílu a naději pro budoucnost. Bylo to především v problému metodějském. Humanisticko-barokní slavismus český spojoval vznik české kultury s akcí velkomoravskou. Dobrovský to popřel, zprvu vylučoval i činnost Metodějovu na užší (dnešní) Moravě, tím spíše v Čechách, a teprve ve spise o Cyrilovi a Metodějovi (1823) připustil, že Metoděj byl arcibiskupem Moravy a Panonie. S tím ovšem souvisel i názor Dobrovského, že Češi nebyli mezi těmi, kdo požívali dobrodiní písma, vynalezeného Cyrilem, tedy cyrilice. Na názoru o pozdějším vzniku hlaholice Dobrovský setrval. Podle Dobrovského tedy literární činnost, plynoucí z akce cyrilometodějské, nezasáhla Čechy (původně nepřipouštěl ani užší Moravu), spisovná řeč česká nemohla vzniknout pod vlivem církevněslovanským, česká bible nevznikla podle vzorů církevněslovanských, slovanské bohoslužby v Čechách nebylo, sázavský klášter nesvědčil o jejím trvání v Čechách, ale byl neorganickým, jednorázovým podnikem. Nejen s Durýchem, ale i s Dobnerem se v těchto názorech utkal. Zdá se, že tyto mylné názory vytvářely se nejen pro zásadní nedůvěru k humanisticko-baroknímu slovanovědní, zejména řádovému, ale i vlivem historiografie maďarské, s kterou se historiografie v Čechách už v osobě Dobnerově potýkala.⁴⁷ Český Němec Dobner odmítl zejména závěry Štěpána Salagy v knize *De statu ecclesiae Pannonicae* (1777) a vytknul mu (už r. 1784) „sebelásku a nacionální zaujatost“ („Eigenliebe und Nationaleifer“). Salagy zřejmě tu sloužil feudálnímu pojetí Hungarie a odporu proti osvěcenským reformám.

Čech Dobrovský názory Salagyovy přijímal pod tlakem uváděných a přečtených zpráv historických. Jen na čas připustil činnost Metodějovu v užší Moravě a tím její příslušnost k Velké Moravě, jinak se držel názoru Salagyova, že Rastislav a Svatopluk ovládali jen území mezi řekou Moravou, Váhem a Hronem na sever od Dunaje. Dobrovskému tedy nebylo možno vytknout „sebelásku a nacionální zaujatost“. Nedivíme se, že mu byl vytykán hyperkriticismus, a to i od nejlepšího jeho žáka, Palackého.

Dnešní výzkumy archeologické na Moravě (zejména v Starém Městě) dokazují materiálně, že Dobrovský přecenil důvody Salagyovy. Církevněslovanské období našich dějin kulturních přijímáme nyní jako fakt spolu s hlaholským písmem.

Kriticismus Dobrovského byl odůvodněn v otázce slovanské etnogenese, pravlasti a kultury starých Slovanů. Kritika názorů Rakowieckého i samého Šafaříka v recenzi *Geschichte Šafaříkovy* projevuje totéž nesmlouvavé stanovisko jako na příslušných místech recenze Jungmannovy *Historie literatury*. Dobrovský ovšem nemohl mlčet k nápadům Rakowieckého toho druhu, jako že řečtina vzešla ze slonánštiny, že Orfeus skládal slovanské písně, že pohanští Slované měli knihy občanského a církevního práva, kde se dal Rakowiecki oklamat podvrženým fragmentem Libušina soudu atd. Šafaříkovu charakteristiku Slovanů, podle které k základním rysům Slovanů jako celku náleží náboženský smysl, láska k práci, bezelstná veselost, láska k vlastnímu jazyku a snášenlivost, odbyl Dobrovský poznámkou: „Referent — sám Slovan — nemohl by potvrdit každý rys.“

Šafařík v *Geschichte* sledoval Herdera lícením Slovanů: je jim prý cizí ujařmování jiných národů, oni se jen brání; to prý činí Slovana skutečným světoobčanem v nejúšlechtilějším smyslu slova, z toho prý se dá vysvětlit, že Slovan nikdy nebažil po násilném ujařmení, vyhubení nebo přeměně jiných sousedních národů, spíše se k nim úže a důvěrněji přimyká, než aby to neškodilo jeho národnosti. A tuto herderovskou obranu Slovanů ukončil Šafařík nadsázkou: „Slovanu není nic cizějšího než hanobení a vysmívání jiných národů, jeho řeč nemá ani slova a výrazy, kterými by si dělal ne-laskavě a potupně posměšky ze jmen, króje, mravů a zvyků jiných národů.“ K tomu, když to citoval, poznamenal Dobrovský v recenzi se známým svým suchým vtipem: „Naopak, Slovan tu jako každý jiný člověk podléhá přírodnímu zákonu reakce; kdo z Čechů nezná formuli: Němec brouk etc. a pořekadlo: Všudy lidé, v Chomutově Němci — ?“ Těžko by se našel jiný příklad, který by ukázal názorněji rozdíl dvou obrozených generací v slovanském komplexu: na jedné straně vznícený cit, na druhé fakta.

Toto neúchylné sledování faktů a odmítání „metafysiky“, „filosofie“, jak Dobrovský říkal, vedlo ovšem Dobrovského ke kritice všeho, co intuice napovídala Šafaříkovi o slovanském dávnověku. Sovětské a polské objevy archeologické dávají za pravdu tušením Šafaříkovým, která vzněcovala jeho rovesníky. Ale hyperkriticismus Dobrovského, který viděl dávnověk slovanský chudý a primitivní ještě v stoletích historických, odvrátil od snů a vedl k strážlivému bádání krok za krokem v oboru starožitností slovanských jako na celém poli slovanské filologie. Jak plodný byl tento postup, je patrné na př. z jeho vztahu k teoriím indickým, které nebyť jeho kritiky mohly se rozrůst daleko více a nadělat mnoho škod v obrozené vědě. V recenzi *Historie literatury* odbývá Jungmannovu víru v Libušin soud a zároveň jeho indomanii vtipem, že nějaký jiný „impostor“ objeví Libušina proctví nebo Přemyslovy zákony nebo dokonce Čechovu maršrutu z Indie na posměch kritického zpracování českých dějin. Už r. 1824 Dobrovský zarazil drzou padělatelskou dílnu Hankovu, Lindovu a Svobodovu. Bohužel sám Dobrovský uvěřil v pravost t. zv. královédvorského rukopisu, jak se

potvrzuje z dalšího kontextu recenze Jungmannovy Historie, kde klade většinu písní RK do 2. poloviny 13. století.⁴⁸

Český národ může být vděčen Dobrovskému za jeho „hyperkriticismus“. Zachránil buržoasní národ před dalším zaváděním a rychlým zesměněním.⁴⁹ Důsledky toho v obrození slovanském mohly být nebezpečné, uváží-li se, do kolika vědních oborů zasáhly paděly už hotové. A byly to právě obory, které slovanské národy spojovaly a vytvářely nadstavbové struktury; z nich některé se přímo účastnily na vzniku revolučních hnutí, jak je tomu ještě za života Dobrovského v hnutí děkabristickém, které souvisí také s ideologií tajných slovanských spolků polských, ruských i ukrajinských, kde jméno Dobrovského bylo známo už z jeho určení slovanských jazyků.

V osobě Rakowieckého utkal se Dobrovský s jedním z řady antikvářů slovanského mesianismu polského, jehož duší byl známý mu biskup a pak arcibiskup Woronicz (také exjesuita). Nemáme bohužel zprávu, že by Dobrovského byla zajímala mesianisticky slovanská poesie Woroniczova, která tak zapůsobila na Kollára a Hollého. Nikde u Dobrovského také nenalzáme ohlas názoru, že ke kulturnímu sblížení Slovanů jest především působit novou poesií, jak tomu učil biskup Kossakowski a Woronicz hned v prvních letech varšavského Towarzystwa, jehož byl Dobrovský později členem. Ale víme, že Dobrovský věděl o reakčně katolickém zabarvení tohoto mesianismu smiřujícího se druhdy s feudálním rusofilstvím a carismem a že dobře rozpoznával jeho souvislost s humanisticko-barokním slavismem. Není náhodou, že hlavním jeho korespondentem a zpravodajcem z Polska je protestant Bandtke. Dobrovského posudek o Pravdě ruské od Rakowieckého svým ostrím zasahuje nejenom oblast slovanského mesianismu polského, ale zároveň i scestnou romantiku slovanskou v Čechách, jejíhož podvrhu (Libušina soudu) užil Rakowiecki ke svým pavědeckým vývodům.

Kromě olbrímí korespondence s vědeckými představiteli současného světa slovanského zasahoval Dobrovský také svými časopisy, správněji periodickými sborníky Slavín a Slovanka. Chtěl jimi působit na širší slovanskou veřejnost. Jsou to sbírky aktuálních slavistických zjevů, ale nescházejí tu ani národopisné obrázky, ani folklorní ukázky, ani kritiky, ani zase výpisky a ukázky z problematiky slovanské bible a zase i věci čistě jazykozpytné. I při svém malém rozšíření Slavín vykonal své poslání. Tak na př. ze Slavína se Slovani teprve většinou dověděli o slavné obraně Slovanů v Herderových Ideích, kterou chladně zaznamenal již Durych ve své Slovanské bibliotéce, ovšem na pokyn Dobrovského.

Zmínili jsme se již o tom, jak Dobrovský přímo působil na vzdělání dorostu lužického a polského. Polák Kucharski podal podrobné vypsání způsobu, jakým ho Dobrovský uváděl do slovanské filologie. Občas ve svém bytě shromažďoval mladé zájemce a badatele ve volné škole. Zejména to bylo r. 1813. Z jeho výkladů vzešlo rusofilství Lindovo, Svobodovo, Klieperovo, Hankovo, Čelakovského i Markovo, jako předtím Jungmannovo, Puchmajerovo, Pišelyho v polovici 90. let 18. století. Žákem Dobrovského v Praze byl také Němec Josef Müller, překladatel Slova o pluku Igorově do němčiny.

Jisté je, že Dobrovského chápání slovanství položilo základ kritickému slovanství a že bylo stálou brzdou nekritických výstřelků mesianistických a romantických.

Už první revoluční hnutí, hnutí pokrokové ruské šlechty, t. zv. děkabristů, má v sobě pásmo slovanského myšlení: děkabristé snili o federaci slovanských národů, osvobozených z útluaku carského samoděržaví a habsburského despotismu, osvobozených z nevolnictví i církevního útluaku. Ale tyto slovancké národy

a jazyky a jejich slovesnost právě objevoval a třídil Dobrovský, první a největší slavista své doby. Účel své cesty do Ruska označil příteli Durychovi takto: „na osvětlení historie a literatury celého plemene slovanského“ („ad illustrandam historiam et litteraturam universae gentis slavicae“, v listě z 14. III. 1792). A to by se mohlo nadepsat celé životní cestě Dobrovského.

Známý a často opakovaný výrok Goethův o Dobrovském v berlínských *Jahrbücher für wissenschaftliche Kritik* (v nekrologu už v březnu r. 1830), kterým již Pálachy počal svůj náčrt života a činnosti Dobrovského, týká se především rozsahu činnosti Dobrovského (*Studium slawischer Sprachen und Geschichten* — všimněme si, jak správně Goethe r. 1830 užívá plurálu, kde Šafařík nedávno užil singuláru). Týká se dále metody („mit genialem Bücherfleiß und herodotischen Reisen“), ale týká se i celého zaměření životního díla („führte jeden Ertrag immer wieder mit Vorliebe auf die Volks- und Landeskunde von Böhmen zurück“) a jeho národního působení (und vereinigte so mit dem größten Ruhm in der Wissenschaft den seltneren eines popularen Namens“). Ale uznání největší vzdává geniální tvůrce výmarské kultury Dobrovskému slovy, kterými se vrací opět k metodě: „Wo er eingreift, da ist gleich der Meister sichtbar, der seinen Gegenstand überall erfaßt hat, und dem sich die Bruchstücke schnell zum Ganzen reihen.“

To mluví už básník Fausta, který jistě v učeném a často podivínském českém abbé našel také část toho záru „faustovského“, který v něm cítil ještě po století F. X. Šalda, dáváje mu v tom přednost před „záhy zešosatělými romantiky.“ Goethe mluvil kongeniálně a s pochopením tvůrčího člověka, který také v téže době musil překonávat rozpory a protiklady, dané historicko-spoločenskými podmínkami. „Goethe a Hegel byli každý ve své oblasti olympským Diem, avšak německého copáře v sobě ani jeden ani druhý nikdy zcela nezapřeli,“ praví Engels v Ludvíku Feuerbachovi (česky Praha 1950, str. 13). Mohl se Dobrovský při všem faustovském záru vymknout historicko-spoločenským zákonitostem, kterým podléhají i velcí lidé přechodných dob, kterým podlehl i jeho dva velcí rovesníci?

Sledovali jsme životní dílo Dobrovského v tom, co ho dělalo, jak Goethe řekl, „populárním“, v tom, co znamenal pro jazykově literární obrození Slovanů, v čem skutečně, jak jsme viděli, je hlavní význam jeho činnosti, aniž ovšem bylo možné a pro přehled také účelné probrat všechny podrobnosti. Našli jsme zde mnoho protikladného a rozporného v jednotlivostech, ale nakonec vždy podle slov Goethových „bylo vidět mistra, který všude svůj předmět uchopil a kterému se zlomky řadí rychle v celek“. Je to celek jím založené a také pro budoucnost programově vytyčené slovanské filologie, opřené o ideu slovanskou, o víru v slovanský „um“.⁶⁰

Poznámky

¹ Sočinenija 2, str. 303, česky 1949, str. 287.

² V originálu ovšem německy: „Wenn gleich der Böhme an der Elbe und Moldau von dem Russen am Dnieper und an der Wolga viele hundert Meilen weit entfernt ist, so vereinigt sie doch noch beyde das Band ihrer gemeinschaftlichen Abstammung, wie es noch, nach einer Trennung von mehr als Tausend Jahren an ihrer Sprache sichtbar ist.“ To napsal Dobrovský v úvodu svého pojednání *Vergleichung der Russischen und Böhmischen Sprache* (1796) připojeného ke zprávě o cestě do Ruska 1792—1793. Srov. nyní Rossica, Spisy a projevy Josefa Dobrovského, XII., str. 28.

³ „Dát rodičímu se národu spisovnou mluvnici je velký čin. To dovedeme plně pochopit, ocenit dnes, po uveřejnění slavných Stalínových statí o jazyce. Spisovný

jazyk je podle J. V. Stalina jazyk celonárodní, který slouží celému národu jako nástroj k myšlení a dorozumívání ve všech oblastech lidské práce. Dobrovský pochopil nezbytnou potřebu celonárodního jazyka, vyplývající z té okolnosti, že starší jazyk spisovný, v svém posledním vývojovém období veleslavinský, upadl v zapomenutí, přestal se živě přenášet s jednoho pokolení na druhé, neudržel se v povědomí členů českého národa jako živý útvar. Praktické osvojování veleslavinského jazyka četbou a studiem starší literatury naprosto nemohlo stačit; bylo by vedlo k pomalému, nedokonalému a velmi různému napodobení veleslavinského jazyka. Výrazové potřeby však byly značné, neustále rostly, takže byl nutný rychlý a účinný zásah. Dobrovský pochopil, že je třeba poznání jazyka zobecnit, vytvořit pravidla, poučky, zákony, v jejichž duchu by mohly členové národa ve svých nejrozmanitějších projevech „dát lidským myšlenkám materiální jazykovou formu“, jak napsal Stalin.⁴ F. Trávníček, Význam Josefa Dobrovského pro český národní jazyk, Josef Dobrovský 1753—1953, sborník studií k dvoustému výročí narozenin, Praha 1953, ČSAV, str. 92. A dále na str. 93 Trávníček píše: „To je neocenitelné dědictví, které Dobrovský národu odkázal a kterého si musíme vysoko cenit především my filologové a jazykozpytci. Dobrovský je zakladatel vědeckého mluvnictví. To je tím pozoruhodnější, že jde o dobu, kdy byl jazykozpyt jako věda vůbec ještě v plenkách. To, co se nazývalo mluvnici před Dobrovským, byl z největší části jen odraz pouhé jazykové zkušenosti, empirie nebo poznatky vzniklé abstrakcí malého množství jazykových jevů, namnoze neúplné nebo pochybené. Dobrovský však pochopil jazyk jako bohatou a složitou soustavu výrazových prostředků, hluboko do ní vnikl a osvědčil tak geniální tvůrčí sílu.“

⁴ Srov. mou štáf Předchůdci Dobrovského, Slavica 22 (1963) s. 2—3, zvl. str. 417 a n.

⁵ Srov. J. Černý, Za marxistické zhodnocení vědeckého a ideového odkazu Josefa Dobrovského. Na okraj Výboru z díla Josefa Dobrovského a sborníku Josef Dobrovský 1753—1953, Nová mysl, 1954. č. 5, str. 547 a n.

⁶ Sr. Předchůdci Dobrovského, l. c. 423 a n.

⁷ „Es giebt eine Vorsehung und an diese zu glauben ist eine große Beruhigung“, píše na př. Dobrovský 28. IV. 1816 B. Lindovi, Písma Dobrovského i Kopitara, izd. I. V. Jagić, Sborník otd. russ. jaz. i slov. AN 39 (1885) 648. Třiašedesátiletý Dobrovský vyjadřuje zde krátce a kategoricky to, k čemu dochází ve formě úvahy před více než třiceti lety v listě Aug. Helfertovi z 9. 3. 1785, srov. Dopisy Josefa Dobrovského s Augustinem Helfertem. Spisy a projevy Josefa Dobrovského XXII, 1941, str. 131. Dobrovský se zde diví, že jsou na Hradecku atheisti. Uznává, že je možná rozumová morálka bez náboženství. „Allein seligere Ansichten in die Zukunft gewähret doch die Religion, und folglich allgemeinere Aufmunterung zu Gutes tun. Ich bin ruhiger, habe mehr Hoffnung, wenn mein zureichender Grund ein weises Wesen, das alles auf einen Endzweck führt, ist. Dies Wesen, ähnlich dem denkenden Wesen in mir, sei es Geist, sei es Körper, sei es weder Geist noch Körper darum bekümmere ich mich nicht, leitet den Lauf der Dinge ohne ihn durch Wunder zu unterbrechen, zum Besten derer, die einer Seligkeit fähig sind.“

⁸ Audience byla 10. XII. 1928; Dobrovský napsal o tom jasně děkanu Vetterlovi do Vodňan. Císař dokonce mluvil o tom, že jesuité nebudou podrobeni polskému provinciálu, že si zřídí vlastní německou provincii. Srov. Josef Volf, Příspěvky k životu a dílu Jos. Dobrovského, 1934, str. 125 n. Dobrovský věřil v boha a nesmrtelnost, jak píše V. Krčmírovi 10. 9. 1797, srov. Volf, Příspěvky, str. 97. Už nemocen po cestě z Vídně do Rajhradu sloužil v přelomu r. 1828/1829 mše u Milosrdných na Starém Brně, srov. Fr. Pařacký, Joseph Dobrowsky's Leben und gelehrtes Wirken, Prag 1833, str. 41, 43. Ale v té době zabýval se kromě Jordanise a jiného také Zimmermannovou apologií t. zv. Jana Nepomuckého, kterou chtěl recensovat.

⁹ Josef Macůrek, České a uherské dějepisectví v počátcích českého a maďarského národního obrození, sborník Josef Dobrovský 1753—1953, str. 473 n.

¹⁰ S velkým pochopením historické situace vysvětluje „pochyby“ Dobrovského P. A. Lavrov, Učtenaja dejatel'nost' Iosifa Dobrovskogo, Izv. po russ. jaz. i slov. AN SSSR 2 (1929) 616 n. Druhdy „pochyboval“ i Jungmann, Šafařík i Kollár, kteří náleželi už druhé obrozenské generaci a byli už výrazem československé buržoasie.

¹¹ Dobrovskému uklouzne na př. úsudek, který by mohl pronést stejně hrabě Šternberk: „Unsere lieben slawischen Brüder sind, den Haaren nach, noch dieselben, wie sie Prokop beschrieben hat. Aber ihre Sitten sind nicht mehr so einfach und unverdorben. Ich bin mit ihrer Geschicklichkeit zu stehlen sehr übel zufrieden, und hätte Lust sie mit dem heil. Bonifaz foedissimum genus hominum zu nennen. Die Pohlen sind doch etwas artiger als die Russen, aber immer noch slavicae fidei, wie deutsche Annalisten zu sagen pflegen. Ihre Slowaken sind schon sehr kultivierte Leute, mit jenen ver-

glichen.“ Tak píše Dobrovský Ribayovi, *Vzájemné listy Jos. Dobrovského a Jiř. Ribaye z let 1783—1810*, *Sbírka pramenů ku poznání literárního života v Čechách, na Morávě a v Slezsku*, Praha 1913, ČAVU III, skupina II. č. 18 str. 223.

¹² Srov. o tom moustař Předchůdci Dobrovského, *Slavia* 22 (1953) seš. 2—3, 413 n.

¹³ Tamtéž 420 n.

¹⁴ Srov. V. Jagić, *Istorija slavjanskoj filologii* (S. Peterburg 1910) str. 111.

¹⁵ Soupis toho, co Dobrovský prostudoval, ale také toho, co mu nikoli vlastní vinou uniklo, viz u Lavrova l. c. str. 564.

¹⁶ Rossijskaja akademija byla zřízena při Ruské akademii věd v Petrohradě r. 1783 k bádání o ruském jazyce a slovesnosti. Velkolepý „Slovar“ ruského jazyka vydala v letech 1789—1794.

¹⁷ Je to v *Slovance* I, 1814, str. 209, v krátké zprávě o polemice mezi autorem spisu *Razsuzdenije o starom i novom slogě Rossijskago jazyka* (Petrohrad 1803, *Pripravlenie* 1804) a jeho kritiky. Dobrovský zde praví: „Indessen sind die Warnungen gegen unzeitige Neuerungen in der Sprache oft nothwendig. Ich darf mir hierin kein Urtheil anmaßen, doch scheinen mir die Gründe, womit der alte Styl verfochten wird, überwiegend zu seyn.“ Autorem *Razsuzdenija* a dodatku byl Šiškov.

¹⁸ Už roku 1812 charkovská universita jmenovala Dobrovského svým členem. R. 1822 stal se členem literární společnosti „Obščestvo ljubitelej rossijskoj slovesnosti“.

¹⁹ Kroužek Růmjancevův, kam náležel i Vostokov, jednal záhy o přeložení Institucí do ruštiny; ale teprve r. 1833—1834 překlad (Pogodinův, Kalajdovičův a Ševyrevův) byl vytištěn.

²⁰ R. 1823 Vostokov poslal Dobrovskému zprávu o Ostromirově evangeliáři a projev il svůj poměr k Dobrovskému takto: „Už dávno Vás miluji a ctím jako učitele a svého vůdce na cestě gramatických bádání, kterými se zabývám. Vaše objevy osvětlily staré ustrojení bohatého a pravidelného jazyka slověnského, který podlehl během věků stejnému osudu s jinými starými jazyky, t. j. zjednodušení forem a ztrátě pravidelnosti.“ Srov. J. Kurz, *Slavia* 21 (1953) 230, B. Havránek, sborník *Josef Dobrovský 1753—1953*, str. 112—113, datum (1823) konstatuje Havránek, *Značeníje Josefa Dobrovskogo dlja slavjan*, *Slavia* 23 (1954), seš. 2—3, str. 82. Vostokov revidoval ruský překlad spisu o Cyrilovi a Metodovi i Institucí. *Církevněslovanská gramatika Peninského z r. 1825* je krátké zpracování Institucí.

²¹ Srov. Volf, *Příspěvky I. l. c.* str. 116 n. *Názor, že „Dobrovský přistoupil tudíž na návrh, aby napsal mluvnici v duchu Sedlnitzkého“* plyne z tuposti, která zabraňuje vmyslit se do doby dialekticky a dialekticky v ní zachytit i historickou osobnost. ²² Zejména Holovac'kyj to vytknul ještě na sjezdu učenců ve Lvově r. 1848; viděl příčinu nedostatku klasifikace slovanských jazyků u Dobrovského v nepřihlížení k živým jazykům, v přečeňování písemných památek; přímé pomíjení jazyka lidových písní ukrajinských vytknul Dobrovskému nesprávně bez uvážení obtíží komunikace a změn historicko-společenských.

²³ Jejich církevněslovanské mluvnice, Lučkajova (1830), Joannovičova (1850) jsou podle Institucí podobně jako na Rusi gramatika Peninského (1825).

²⁴ Slavín 1808, str. 454.

²⁵ Tamtéž.

²⁶ Složitě poměry při vzniku srbského spisovného jazyka a literatury srbské promítly se u Dobrovského mnohonásobně a protikladně. Lukian Mušicki, básník okruhu Obradovičova, napsal ódu na Dobrovského a jeho „Instituce“. Ale nebyl spokojen karlovecký mitropolita a buditel Stratimirović, který čekal mluvnici současné smíšeniny církevněslovanské. V pravopisném sporu podporoval Dobrovský zprvu konservativce (prosaik Vidaković a j.), pak toleroval Vukovu reformu. Ovšem zachoval si až do smrti svůj názor na spisovnou srbsčinu. Když mu r. 1826 Kopitar vytýkal, že nechce psát o Vukovu „Rječniku“ (*Slovníku srbského jazyka*), aby se snad nedotkl Karlovců, Dobrovský mu odpověděl s netajeným rozhořčením, že je tak málo nalaďen psát apologii Vukovu, jak málo má spojením s karloveckými „viri obscures“. Karloveci v t. zv. Vojvodině („vojenské krajíně“ v jihozáp. Uhrách) se svým mitropolitou byli středem odporu proti Vukově jazykové reformě.

²⁷ Sr. Vladoje Dukat, Dobrovský i Hrvati, sborník *Josef Dobrovský 1753—1829*, Pr. 1925, str. 75. Zde je vliv Dobrovského na charvátské mluvnictví podrobně rozebrán a zhodnocen.

²⁸ France Kidrič, Dobrovský in slovenski preporod njegove dobe (Ljubljana 1930), str. 182. V tomto příkladném díle je ukázán všestranně vliv Dobrovského na slovenské obrození na základě pramenů a velké literatury.

²⁹ Srov. Ján Stanislav, *Zo sloveník Jozefa Dobrovského, Josef Dobrovský 1753 až 1953*, str. 122.

³⁰ V *Slovance II, 1815*, str. 185 n. v stati *Über die Literatur der östlichen Wenden nach Frisch, mit berichtigenden Ergänzungen*.

³¹ *Altrussische Geschichte nach Nestor von Joseph Müller, Berlin 1812*. Stať Dobrovského je nadepsána *Wie soll Nestors Chronick aus so mancherlei Recensionen des Textes, die in Handschriften zu finden sind, rein hergestellt werden?*

³² *Heldengesang vom Zuge gegen die Polowzer. In deutscher Sprache treu übertragen, mit einer Vorrede und kurzen philosophischen u. historischen Noten begleitet von Joseph Müller, Prag 1811*. Knížka je věnována nejvyššímu purkrabímu a prezidentu zemského gubernia Kolovratu — Libštejnskému, ve věnování se připomíná slovanský původ Kolovratův, „kterého dobrotivý a moudrý monarcha postavil jako prvního občastňovatele velikého, v dějinách kdysi znamenitého slovanského království“. Překladatel připomíná, že „celý, byť roztroušený kmen Slovanů čítá přes 50 mil. a že se zdá být ještě daleko od kulminačního bodu svého politického a morálního vývoje“. Ve vlastním úvodě připomíná mladý adept slavistiky, že Němec uznává „das auflebend Höhere, das Göttliche im Menschen“. Sice by to nepotřebovalo jeho slabé pomoci, protože několik velkých učenců severního Německa dávno už podalo o tom důkazy a ještě podává. Do jejich stop chtěl by vstoupit on, „dem das unschätzbare Glück zutheil wurde, durch die freundschaftlichen Belehrungen des großen slawischen Sprachforschers Herrn Abbé Dobrowsky in den Geist jenes Sprachgebäudes eingeführt zu werden; dessen gütigen Zurechtweisungen er auch das hier Geleistete größtenteiles verdankt, und es hiemit wagt, sein tiefstes und innigstes Dankgefühl öffentlich an den Tag zu legen“ (str. 2—3). Přes fráзовitost, která je ovšem také charakteristická pro dobu, zachycuje Müller mimoděk prostředí a spoje tehdejší pražské slavistiky.

³³ Přitom myslil Dobrovský vždy historicky reálně. Řekl Bobrowskému, kterému radil k cestě na Athoskou horu, že tam jsou hojné slovanské rukopisy. Dělal vývody na základě historických předpokladů, že v starších dobách byly obchodní styky Athoské hory s mnichy kyjevskými, novgorodskými, moskevskými. Srov. V. A. Francev, *Pol'skoje slavjanovedenie*, Praha 1906, 325.

³⁴ Ve vídeňských *Jahrbücher der Literatur* 37 (1827) 1—28.

³⁵ Tamtéž 28—41.

³⁶ Tamtéž 5.

³⁷ Tamtéž 13.

³⁸ Pro tolerantní stanovisko Dobrovského je příznačná prosba v listě Bandtkovi z r. 1816, aby Bandtke neukazoval Gaškovy verše biskupu Woroniczovi. Dobrovský dodává: „Er würde an meiner Orthodoxie zweifeln. Mann muß niemanden stören, wenn er von jemandem eine seiner Überzeugung nach bessere Meinung hat.“ Srov. Maryan Szykowski, *sborník Dobrovského 1929*, str. 319.

³⁹ Srov. *Rossica* 6.

⁴⁰ Jovan Kršić, *Dobrovski i srpska narodna poezija, sborník Dobrovského 1929*, str. 191.

⁴¹ Tamtéž 192.

⁴² Dílo Julia Fučíka III, *Milujeme svůj národ*, Praha 1954, str. 42.

⁴³ Srov. *Nová mysl* (1954), č. 5, 551.

⁴⁴ Srov. *mou stať Slovanská myšlenka od Dobrovského k Masarykovi, Co daly naše země Evropě a lidstvu*, Praha 1940, str. 37 n.

⁴⁵ *Jahrbücher der Literatur* 37 (1827), str. 28.

⁴⁶ Tamtéž str. 20.

⁴⁷ Srov. Josef Macůrek, *České a uherské dějepiscectví v počátcích českého a maďarského národního obrození, Josef Dobrovský 1753—1953*, str. 485.

⁴⁸ V *Hormayerově Archivu 1824* str. 260 a n., překlad v B. Jedličkově Výboru z díla 1953, str. 437 a n. Téhož r. 1824 vyšla ve vid. *Jahrbücher der Literatur* recenze spisu I. Rakowieckého *Prawda Ruska*.

⁴⁹ Pro to je svědectví jistě nestranné a věrohodné sama korespondence Marxe s Engelsem. Marx psal Engelsovi 5. III. 1856 list, kde označuje Eichhoffovu *Histoire de la langue et de la littérature des Slaves* (z. r. 1839) za plagiát ze Šafaříka. Marx cituje z Eichhoffa místo o zpěvech gotských dívek na břehu Černého moře ze Slova o pluku Igorově. Nato charakterisuje Záboje ve sbírce hrdinských písní Čechů, jež vydali v německém překladu Hanka a Svoboda. Engels v odpovědi (z Manchesteru 7. III. 1856) žádá o udání titulu a ceny „české sbírky od Hanky a Svobody“. A hned k tomu dodává: „Bude jistě velmi nekritická, oba jsou dokonalí osli.“ Marx—Engels. *O umění v literatuře*, Praha 1951, str. 268.

⁵⁰ Tato stať vznikla z přednášky, kterou jsem zahájil dne 18. listopadu 1953 jubilejní cyklus přednášek o Dobrovském, pořádaný Československou společností pro šíření politických a vědeckých znalostí a filosofickou fakultou v Brně. Přednášku jsem rozšířil zejména v odstavci I., III. a IV., ale bohužel omezení místem ani zde mi nedovolilo rozvinout problém do detailů. — Užil jsem kromě vlastních pramenů, jejich vydání a citované už literatury zejména studií v obou jubilejních sbornících, a to Josef Dobrovský 1753—1829, Praha 1929, a Josef Dobrovský 1753—1953, Praha 1953, dále studie B. Havránka Slovanství význam Dobrovského, Věstník ČSAV 62 (1953), 245—353 a Julia Dolanského Význam Ruska pro práci Jos. Dobrovského o slovan-ských literaturách, Sov. literatura 3 (1954), 71 n. Přečetl jsem také v korektuře referáty z konference na paměť Dobrovského, Slavia 23 (1954), seš. 2—3. — Z korespondence užil jsem hlavně těchto vydání: s F. Durychem (Patera, Praha 1895), s Ribayem (Patera, Praha 1913), s Kopitarem a Lindem (Jagić, Briefwechsel zwischen Dobrovský u. Kopitar, Berlin 1895), s Bandtkem (Francev, Praha 1906), s J. Grimmem (Archiv für slav. Philol., 1877), s Helfertem (Volf—Bartoš, Praha 1941).

ИОСИФ ДОБРОВСКИЙ

И ЯЗЫКОВО-ЛИТЕРАТУРНОЕ ВОЗРОЖДЕНИЕ У СЛАВЯН

I. Языково-литературное возрождение у славян является частью историко-общественного процесса в период разложения феодализма и становления капитализма. В т. н. национальном возрождении у славян, собственно, речь идёт об образовании славянских наций и народностей, до тех пор большей частью раздробленных, разъединенных и несвободных. Следовательно, это в сущности национальное движение нового характера. Подчеркнув родство славянских языков, Сталин способствовал правильной оценке т. н. славянского национального возрождения. Т. н. возрождение у славян в языково-литературном отношении и опиралось на это родство славянских языков.

Данный Шафаржиком в *Geschichte der slawischen Sprache und Literatur nach allen Mundarten* (1826) образ славянского мира служит свидетельством разъединения и неволи славян, несмотря на то, что они в то время представляли относительно наиболее многочисленную группу родственных народностей в Европе.

С точки зрения филологической проявления т. н. возрождения у славян, т. е. образования буржуазных славянских наций, характеризуются следующими чертами: 1. стремлением к созданию или завершению литературных национальных языков, к их нормализации, запечатлению в виде грамматической системы; 2. образованием литературы на этих языках, черпающей из т. н. устной словесности, народной словесности (фольклора); 3. во всех славянских литературах того времени обнаруживается чувство и сознание языкового родства и племенной принадлежности и вытекающее отсюда чувство содействия, взаимности.

Значение Добровского-грамматиста для т. н. возрождения у чехов получает лишь в наше время всестороннюю оценку с марксистских позиций; подобным образом также понимание им истории языка и литературы как единого целого.

Добровский подверг просвещенческой критике почти весь круг тематики славизма эпохи гуманизма-барокко. Он основал метод критического славизма. Добровский, понятно, сын своего переходного времени. Народное происхождение не позволяет ему стать представителем просвещенного либерального феодализма, но его нельзя считать ни говорящим чешской буржуазии, которой в 70-ые и 80-ые годы 18-го века как выделившегося класса ещё не было. Вопреки своему смешанному национальному происхождению (дед со стороны матери эльзасский немец) он идёт по пути народности отца и решает служить славянскому народу. Некоторые противоречия наблюдаются в философско-религиозном мировоззрении Добровского, в его развитии. Добровский—провиденциалист. До конца своей жизни он не был противником иезуитского ордена.

II. Языково-литературное возрождение у русских начинается со времени Петра Великого и Ломоносова. Славяноведение вокруг Российской Академии Наук стоит в связи с западноевропейским, в особенности немецким. Добровский включается в этот исследовательский центр, особенно после своего путеше-

ствия в Швецию и на Русь в 1792—1793 гг. Он вступил в связь с кружком Му-сина—Пушкина, Румянцева. После поездки в Россию начинается настоящий творческий период Добровского; он заботится о русско-чешских культурных отношениях, пишет между прочим произведение, где сравнивает русский и чешский языки, позднее пособие для усвоения русского языка, примечания к сравнительному словарю Российской Академии Наук. В споре о „новом стиле” русского литературного языка он пристрастно почти что к консервативной стороне Шишкова (в „Славянке” 1814 г.), *Ausführliches Lehrgebäude der böhmischen Sprache* (1809, 1819) имеет значение не только для чехов, но и для других славян. *Institutiones linguae slavicae dialecti veteris* (1822), кодификация литературного древнеславянского языка, отметил различия между разговорными народными языками и церковнославянским языком, прокладывает путь национальным литературным языкам у православных славян. Сочинение о Кирилле и Мефодии переведено вскоре на русский язык, позже тоже Институции. Востоков тотчас исправляет многое, считая себя притом учеником Добровского. Добровский сознавал политическую значимость своих Институций, как это видно из ответа директору полиции в Вене.

Воздействие Добровского на украинцев вытекает из его интереса к „малорусскому наречию”. Несколько грамматик церковно-славянского языка у русских и украинцев подражают Институциям. Начиная с грамматики Лозынского можно проследить влияние системы Добровского в украинских грамматиках.

К сербскому литературному языку, вводимому Караджичем, он относится как к нежелательной новой моде; и здесь он стоит за „средний стиль”, который, исходя из древнего языка, близился бы языку народа.

Несравненно большее влияние, чем на сербов, оказывал Добровский на словинцев и харватов. Еще Копитар в своей грамматике (1809 г.) стоял под влиянием Добровского, грамматики же Ярника, Дайнко, Метелко написаны по его системе. „Значительная доля словинского прогресса являлась заслугой Добровского” (Кидрич). Деятели словинского национального возрождения называли его „отцом словинцев”. У харватов уже первая „иллирийская” грамматика (штокавское наречие) Брлича подражает системе Добровского; в качестве системы познаний она проникает даже в школьные учебники.

Добровский эмпирически исследовал лужицкий язык с самого начала своей научной деятельности, и пришел в конце концов к убеждению, что он представляет два самостоятельных языка. Путешествие в Лужицию познакомило его с народом. Зейлер и Йордан написали лужицкие грамматики согласно его системе. В припадке душевной болезни Добровский уничтожил свою грамматику верхнелужицкого языка.

Сношения с поляками проявлялись, главным образом, в переписке и сотрудничестве с Линде и Бандтке. Бандтке переработал свою грамматику по Добровскому.

Отрицательно Добровский относился к литературному словацкому языку Бернолака, несмотря на то, что в распределении славянских языков он отводил словацкому языку относительно самостоятельное место. Добровский положительным образом повлиял на словацкое возрождение.

III. Добровский основал сравнительное изучение славянских литератур. Непосредственно из источников он познакомился со старшей литературой всех славян. Он раскрыл уже взаимоотношения славизма эпохи гуманизма и барокко. Своего немецкого ученика Й. Мюллера он побудил к немецкому переводу Слова о полку Игореве (1811 г.) и т. н. летописи Нестора (1812), помогая ему и написав статью о критике летописных рукописей и рецензий. Добровский раскрыл междуславянские отношения: церковнославянский библизм, протестантский библизм, отметил распространение чешской библии, гуситизма и движения Чешских братьев на Восток. Он побудил Бандтке к работе над историей польской печати, послужил образцом Вентковскому для его истории польской литературы и Шафаржику для его *Geschichte der slawischen Sprache und Literatur nach allen Mundarten*.

Положительное отношение Добровского к народной словесности вытекало из самого его отношения к речи народа. Еще до Гердера имелся у славян интерес к народной словесности и к отголоскам устной словесности. В особенности Добровский интересовался славянскими пословицами. Он дает информации Як. Гримму о славянском фольклоре. Впоследствии, подобно Гёте, с которым Добровский встретился в 1823 г. в Марианских Лазнях, он отклоняется от на-

родной поэзии. В этом обнаруживается некоторая „отдаленность от народного основания“, но также отрицательное отношение к романтическим мистификациям и подложным находкам.

IV. Добровский в своем труде о славянских языках и литературах заложил основы славянской филологии. Других побудил к дальнейшей работе. Он руководился идеей и чувством сопринадлежности славянского мира; они получили свое выражение во всех славянских литературах; Добровский стал символом славянства, славянским „патриархом“. Однако в мере славянского чувства, в мере этого патриотизма (главным образом в отношении к историческим данным) он порвал со своими учениками из второго возрожденческого поколения. Разоблачив обман с т. н. зеленогорской рукописью (в подлинность т. н. краловодворской рукописи он, к сожалению, поверил), он подверг резкой критике Раковиецкого (Prawda Ruska), Шафаржика и Юнгмана. Он завершил метод критического славизма. Кое-где был даже гиперкритиком: верил только таким историческим и литературным данным, которые лично проверил, и не принимал гипотез. Последующее исследование исправило его взгляды на церковнославянскую культуру в Чехии; новыми археологическими открытиями были славянские древние века вскрыты в более богатом виде, чем это себе представлял Добровский.

Добровский повлиял на т. н. возрождение у славян тоже благодаря своим сборникам, в частности Славиню и Славянкой. Здесь он служил для славян источником также заимствованных сведений. Его громадная переписка с научными работниками современного славянского мира непосредственно затрагивала образованные слои т. н. возрождения. Его влияние распространилось и за этими пределами. Декабризму присутствует целая полоса славянского мышления того времени.

Подобно своим ровесникам — даже столь гениальным, как Гёте, который в замечательной характеристике дал оценку Добровского — Добровский при всем своем фаустовском воодушевлении был сыном переходного времени. Это обнаруживается в некоторых противоречиях. Однако фрагменты всегда относятся им в одну цельную систему славянской филологии, опирающейся на славянскую идею.

JOSEF DOBROVSKÝ UND DIE SPRACHLICH-LITERARISCHE WIEDERGEURT DER SLAWEN

I. Die sprachlich-literarische Wiedergeburt der Slawen bildet einen Teil des historisch-gesellschaftlichen Prozesses der Zeit der Auflösung des Feudalismus und des Antritts des Kapitalismus. Bei der sogenannten Wiedergeburt der Slawen handelt es sich eigentlich um die Bildung der slawischen Nationen aus Nationalitäten, die größtenteils zersplittert, uneinig und unfrei sind. Es ist dies also im wesentlichen eine Nationalbewegung von neuem Charakter. Stalin trug zum Verständnis der sogenannten slawischen Wiedergeburt bei, indem er auf die Verwandtschaft der slawischen Sprachen hingewiesen hat. Die Wiedergeburt der Slawen auf sprachlich-literarischem Gebiet stützte sich vor allem auf diese Verwandtschaft der slawischen Sprachen.

Das Bild des Slawentums, das Šafařík in seiner Geschichte der slawischen Sprache und Literatur nach allen Mundarten (1826) entworfen hat, ist ein Zeugnis für die Uneinigkeit und Unfreiheit der Slawen, die doch damals die verhältnismäßig zahlreichste Gruppe verwandter Nationalitäten in Europa bildeten.

Vom philologischen Standpunkt aus haben die Äußerungen der sogenannten Wiedergeburt der Slawen, d. h. der Entstehung der slawischen bürgerlichen Nationen, folgende übereinstimmende Züge: 1. Streben nach Bildung oder Vervollkommnung einer nationalen Schriftsprache, ihre Normierung und Erfassung in einem grammatischen System; 2. Bildung einer Literatur in dieser Sprache, welche an die mündlich überlieferte Wortkunst, die volkstümliche Literatur (Folklore) anknüpft; 3. in allen slawischen Literaturen jener Zeit äußert sich das Gefühl und das Bewußtsein der sprachlichen Verwandtschaft und der Stammeszusammengehörigkeit und sich das daraus entwickelnde Gefühl des Zusammenwirkens, der Wechselseitigkeit.

Die Bedeutung des Grammatikers Dobrovský für die sogenannte Wiedergeburt der Tschechen wird erst heute von marxistischen Positionen aus voll und ganz ge-

würdigt; dasselbe gilt von seiner Auffassung der Sprach- und Literaturgeschichte als eines einheitlichen Ganzen.

Dobrovský unterzog fast den ganzen thematischen Bereich des humanistisch-barocken Slawismus einer eingehenden Kritik vom aufklärerischen Standpunkt aus. Er schuf die Methode des kritischen Slawismus. Dobrovský ist freilich der Sohn seiner Übergangszeit. Die Herkunft aus dem Volke erlaubt ihm nicht, Sprecher des aufgeklärten liberalen Feudalismus zu werden, aber man kann ihn auch nicht für den Sprecher der tschechischen Bourgeoisie halten, die doch als eine konstituierte Klasse in den 70. und 80. Jahren des 18. Jahrhunderts noch nicht bestand. Trotz der gemischten nationalen Abstammung (Großvater mütterlicherseits war ein Deutscher aus Elsass) folgt er der Nationalität des Vaters und entschließt sich, dem slawischen Volke zu dienen. Ein gewisser Widerspruch besteht in der religionsphilosophischen Anschauung Dobrovskýs, in seiner Entwicklung. Dobrovský ist ein Providentialist. Er war kein Widersacher des Jesuitenordens bis zu seinem Lebensende.

II. Die sprachliche und literarische Wiedergeburt bei den Russen beginnt mit der Zeit Peters des Großen und Lomonosovs. Die slawistischen Studien im Bereich der russischen Akademie der Wissenschaften sind mit der westeuropäischen, besonders der deutschen Slawistik eng verknüpft. Dobrovský schließt sich diesem Forscherkreis an, hauptsächlich seit seiner Reise nach Schweden und Rußland im Jahre 1792—1793. Er tritt in Verbindung mit dem Zirkel Musin-Puškins, Rumjancevs. Nach der russischen Studienreise fängt die eigentliche schöpferische Periode Dobrovskýs an; er verfolgt sich um die tschechischen-russisch kulturellen Beziehungen, schreibt unter anderem eine Abhandlung, worin er die russische und die tschechische Sprache vergleicht, später verfaßt er ein Handbuch zum Erlernen der russischen Sprache und Bemerkungen zum vergleichenden Wörterbuch der Russischen Akademie der Wissenschaften. Im Streit um einen „neuen Stil“ der russischen literarischen Sprache stellt er sich eher auf die konservative Seite Šiškovs (in der Slovanka 1814). Sein Ausführliches Lehrgebäude der böhmischen Sprache (1809, 1819) ist nicht nur für die Tschechen, sondern auch für andere Slawen von Bedeutung. Institutiones linguae slavicae dialecti veteris (1822), die Kodifizierung der altkirchenslawischen Schriftsprache, bereiten den nationalen Schriftsprachen bei den orthodoxen Slawen dadurch den Weg, daß sie auf die Unterschiede zwischen den gesprochenen nationalen Sprachen und dem Kirchenslawischen hinweisen. Die Schrift über Cyrill und Method wurde bald ins Russische übersetzt, später auch die Institutiones. Vostokov korrigiert sofort manches, obwohl er sich für Dobrovskýs Schüler hält. Dobrovský war sich der politischen Tragweite seiner Institutiones bewußt, wie aus der Antwort an den Polizeidirektor in Wien ersichtlich ist.

Die Wirkung Dobrovskýs auf die Ukrainer erklärt sich aus seinem Interesse für die „kleinrussische Mundart“. Einige Grammatiken des Kirchenslawischen bei den Russen und Ukrainern sind nach den Institutiones verfaßt. Seit der Grammatik Lozyns'kyjs kann man den Einfluß des Systems Dobrovskýs in den ukrainischen Grammatiken wahrnehmen.

Der serbischen Schriftsprache gegenüber, die Karadžić eingeführt hatte, nimmt Dobrovský eine ablehnende Haltung ein, da er in ihr eine unerwünschte neue Mode sieht; auch hier neigt er mehr zu dem „mittleren Stil“, der an die alte Sprache anknüpfen und sich der Sprache des Volkes nähern wird.

Einen weit größeren Einfluß als auf die Serben übte Dobrovský auf die Slowenen und Kroaten aus. Schon Kopitar stand in seiner Grammatik (1809) unter dem Einfluß Dobrovskýs, die Grammatiken Jarniks, Dajnkos, Metelkos sind nach seinem System verfaßt. „Ein bedeutender Teil des slowenischen Fortschritts war Dobrovskýs Verdienst“ (Kidrič). Die Erwecker der Slowenen nannten ihn den „Vater der Slowenen“. Bei den Kroaten ist schon die erste „illyrische“ Grammatik (die štokavische Mundart) von Brlić nach Dobrovskýs Lehrgebäude verfaßt; als System der Erkenntnisse dringt es bis in die Schulbücher hinein.

Dobrovský untersuchte empirisch das Lausitzische seit dem Beginn seiner wissenschaftlichen Tätigkeit; endlich kam er zur Schlußfolgerung, daß dies zwei selbständige Sprachen seien. Die Reise in die Lausitz machte ihn mit dem Volke bekannt: Zejler und Jórdan verfaßten sorbische Grammatiken nach seinem System. In einem Anfall von Geistesstörung hat Dobrovský seine Grammatik des Oberlausitzischen vernichtet.

Dobrovskýs Beziehungen zu den Polen bestanden besonders in seiner Korrespondenz und Mitarbeit mit Linde und Bandtke; der letztere überarbeitete seine Grammatik nach Dobrovský.

Zur slowakischen Schriftsprache Bernoláks hat Dobrovský eine negative Einstellung eingenommen, obwohl er dem Slowakischen in der Einteilung der slawischen Sprachen eine relativ selbständige Stelle zugewiesen hatte. Als positiv ist die Wirkung Dobrovskýs auf die slowakische Wiedergeburt zu buchen.

III. Dobrovský hat das vergleichende Studium der slawischen Literaturen begründet. Direkt aus den Quellen lernte er die ältere Literatur aller Slawen kennen. Er erforschte schon die Verbindungen des humanistisch-barocken Slawismus. Seinen deutschen Schüler J. Müller regte er zu einer deutschen Übersetzung des „Heldengesangs vom Zuge gegen die Polowzer“ und der sogen. Nestor—Chronik an, stand ihm bei und schrieb eine Studie über die Kritik der Handschriften und Rezensionen dieser Chronik. Dobrovský spürte die zwischenslawischen Beziehungen auf: den kirchenslawischen Biblismus, den protestantischen Biblismus, wies auf die Ausbreitung der tschechischen Bibel, des Hussitentums und der Tätigkeit der tschechischen Brüder nach Osten hin. Er eiferte Bandtke zur Bearbeitung der Geschichte des polnischen Druckes an, diente als Vorbild für Bentkowskis Geschichte der polnischen Literatur und für Šafaříks Geschichte der slawischen Sprache und Literatur nach allen Mundarten.

Die positive Einstellung Dobrovskýs zur volkstümlichen Wortkunst ergab sich schon aus seiner Beziehung zur Sprache des Volkes. Schon vor Herder war bei den Slawen das Interesse für das Schaffen des Volkes und die Nachahmung der Volkspoesie. Dobrovský interessierte sich insbesondere für die slawischen Sprichwörter. Er informiert Jakob Grimm über die slawische Folklore. Später wendet er sich ähnlich wie Goethe, mit dem Dobrovský im Jahre 1823 in Marienbad zusammenkam, von der Volkspoesie ab. Darin äußert sich eine gewisse „Entfernung von der volkstümlichen Basis“, aber auch seine Abneigung gegen romantische Mystifikationen und Fälschungen.

IV. Dobrovský legte durch seine Bearbeitung der slawischen Sprachen und Literaturen die Grundlagen der slawischen Philologie. Er regte andere zur weiteren Arbeit an. Er wurde von der Vorstellung und dem Gefühl der Zusammengehörigkeit der slawischen Welt geleitet. Dieses Gefühl erklang in allen slawischen Literaturen; Dobrovský wurde zum Symbol des Slawentums, zum slawischen „Patriarchen“. Was jedoch das Maß des slawischen Gefühls, das Maß dieses Patriotismus hauptsächlich in bezug auf die historischen Fakten anbelangt, ging er mit seinen Schülern aus der zweiten Generation der Wiedergeburt auseinander. Er enthüllte den Betrug mit dem Fragment von Libuschas Gericht (die sog. Königinhofer Handschrift hielt er leider für echt), und unterzog sowohl Rakowiecki (Prawda Ruska) als auch Šafařík und Jungmann einer scharfen Kritik. Er begründete die Methode des kritischen Slawismus. An manchen Stellen war er sogar mehr als kritisch eingestellt. Er glaubte nur den historischen und literarischen Tatsachen, von deren Richtigkeit er sich selbst überzeugt hatte, und nahm keine Hypothesen an. Weitere Forschung stellte seine Ansichten über die kirchenslawische Kultur in Böhmen richtig; im Lichte neuer archäologischer Funde erscheint uns die slawische Urzeit viel reicher, als sie sich Dobrovský vorgestellt hatte.

Dobrovský förderte die sogenannte Wiedergeburt der Slawen auch durch seine periodischen Sammelschriften Slavin und Slovanka. Diese dienten den Slawen als eine Quelle von direkten oder indirekten Informationen. Seine umfangreiche Korrespondenz mit den wissenschaftlichen Repräsentanten der zeitgenössischen slawischen Welt traf unmittelbar die intellektuelle Komponente der sogenannten Wiedergeburt. Sie reicht noch weiter. Der Dekabristismus weist eine ganze Schicht des slawischen Denkens jener Zeit auf.

Wie all seine genialen Zeitgenossen — mögen sie auch so genial wie Goethe gewesen sein, der die Bedeutung Dobrovskýs in einer meisterhaften Charakteristik zu würdigen wußte, war Dobrovský bei aller seiner faustischen Glut der Sohn der Übergangszeit. Dies bekundet sich durch manchen Widerspruch. Aber immer reihen sich ihm die Bruchstücke schnell zum Ganzen (Goethe), der gesamten slawischen Philologie, die auf der slawischen Idee ruht.